

МАТЕРІАЛИ

науково-практичної конференції
за підсумками роботи
Музею історії м. Києва
1999 року

23 грудня 1999 року

Музей історії м.Києва
та його філіали у 1999 році

Т. ХОМЕНКО,
директор музею

Унікальна знахідка трипільського
часу на Смородинівському узвозі
в Києві

Т.БОБРОВСЬКИЙ,
*канд.історичних наук,
зав.сектором відділу "Київ підземний"*

Нові дослідження печер Китаєва

О.КУРМАЗ,
ст.науковець відділу "Київ підземний"

Архів Д.І.Бліфельда
в Музеї історії м.Києва

О.БОНДАРЕНКО,
*ст.науковець відділу
Історії давнього і середньовічного Києва*

З історії пам'ятника
Хрещення Русі у Києві

В.ДЯТЛОВ,
ст.науковець відділу "Київ підземний"

З історії Київської біржі

В.КОВАЛИНСЬКИЙ,
зав.відділом міського побуту

Олександр Виноградський -
видатний симфонічний диригент,
один із засновників
Київської консерваторії

О.ДРУГ,
*зав. відділом "Київ періоду
другої пол. XVII - поч. XX ст."*

З історії службового
собаківництва в Києві

Л.СУРГАЙ,
зав. сектором відділу фондів

Доба української революції
у листуванні К.П.Василенка

Л.ФЕДОРОВА,
*канд. історичних наук,
ст. науковець відділу "Історико-
меморіальний музей М.Грушевського"*

Чому Михайло Грушевський
повернувся в Україну:
погляд на проблему

С.ПАНЬКОВА,
*зав. відділом "Історико-меморіальний
музей М.Грушевського"*

Слідами Грушевських. Лісники

М.КУЧЕРЕНКО,
*ст. науковець відділу "Історико-
меморіальний музей М.Грушевського"*

Іван Цітківський - український
громадський діяч, історик Києва

Д.МАЛАКОВ,
заст. директора з наукової роботи

Київські адреси ОУН
часів Другої світової війни

О.КУЧЕРУК,
директор Бібліотеки ім.О.Ольжича

До питання побудови експозиції
періоду новітньої доби в
Музеї історії м.Києва

Т.РАДУГІНА,
зав. відділом "Київ у період новітньої
історії"

"Батько - Професор".
Опанас Іванович Булгаков

Т.РОГОЗОВСЬКА,
провідний науковець Літературно-
меморіального музею М.Булгакова

Про маленьку людину
в булгаковському світі

С.НОЖЕНКО,
провідний науковець Літературно-
меморіального музею М.Булгакова

До питання аксіології М.Булгакова

Л.ГУБІАНУРІ,
ст.науковець Літературно-
меморіального музею М.Булгакова

Альфред де Вінї, Бібліотека
гр. Лавелей та книжкова колекція
Київського музею О.С.Пушкіна

С.МАМАЄВ,
провідний науковець Київського
музею О.Пушкіна

Австраліяна в колекції Музею
культурної спадщини

К.СІРОШТАН,
зав.сектором Музею культурної спадщини

Звіт про роботу
Музею історії м.Києва
за 1999 рік

У 1999 р. музеєм була проведена значна робота з усіх напрямків діяльності.

Головним здобутком цього року була підготовка експозицій та відкриття двох філій - Музею культурної спадщини та Київського музею О.С.Пушкіна.

Проводилась робота по доповненню існуючих експозицій, як Музею історії міста Києва, так і Літературно-меморіального будинку-музею М.Булгакова. (95 од.)

Проводилась підготовча робота по створенню виставки-експозиції "XX ст.: Київ, події, люди", але за браком коштів ця експозиція не була відтворена (переноситься на наступний рік).

Науковим складом музею протягом року проводилась значна робота згідно наукових тем досліджень. Підсумки цієї діяльності колективу музею будуть підведені на щорічній науково-практичній конференції (23.12.99 р.). Результат наукових досліджень колективу вилився і в численні публікації. За 1999 р. було опубліковано 82 статті (в минулому році - 61) в газетах та журналах. Слід відзначити, що наукові статті співробітників музею були опубліковані не тільки в Україні, але й за кордоном ("Український історик" (США), "The Ukrainian review" (Велика Британія), "Благовіст" (Польща). Окрім вищезгаданих публікацій до "Зводу пам'яток історії та культури" науковцями музею підготовлено понад 100 статей.

У серії "Бібліотека Музею історії м.Києва" вийшло 4 книги: "Пушкін в Києве" В.Ковалинського, "Юбилей Пушкина в Києве" М.Рибаківа, "Архітектор Городецький" Д.Малакова, "Афоризми Булгакова" А.Кончаковського (в минулому році - 3). У цьому ж році у видавництві "Довіра" вийшов довідник "Печерськ сьогодні", одним із авторів тексту якого є В.Ковалинський. Проводились виступи на українському радіо ("Промінь", "Голос Києва") та телебаченні ("7 днів", "Подробности", "От и до", "Київські мініатюри") та ін.

Щодо виставочної роботи, то в цьому році у музеї та його філіях було проведено 22 виставки, одна міжнародна, що проходила у Польщі ("Дні Києва у Кракові"). В минулому році в музеї пройшла 21 виставка.

За 1999 рік до фондів музею надійшло за станом на 1 грудня 1999 р. - 2623 од. основного фонду (за 1998 р. було прийнято у фонди музею - 3713 од.).

На 1 грудня 1999 р. музеєм було прийнято 390 тис. відвідувачів, на цей час у 1998 р. було прийнято 378 тис. чол.; проведено екскурсій - 4 007 (за 1998 р. - 3 800), масових заходів 96 (за 1998 р. - 84).

Згідно плану для різних верств відвідувачів проводились масові заходи за циклами: "Пам'ятні дати України", "Здрастуй, музей!", "Літопис київської давнини", "Проблеми та дослідження з історії Києва" та ін.

Музей брав участь у святкуванні Дня Печерського району (було підготовлено та проведено цикл заходів з історії Печерського району).

Традиційним стало проведення вікторин та конкурсів для жителів Києва. Музей історії м.Києва брав участь у конкурсі "Наш Київ", який проводив Фонд Андрія Первозванного. Спільно з газетою "Печерськ" проведена вікторина "З історії Печерська", та вікторина "Старокиївський мій район" спільно з Палацом дітей та юнацтва Старокиївського району м.Києва.

Протягом року проходили засідання клубів, що діють при нашому музеї та його філіалах, а саме: клуб "Києвознавець", клуб авторської пісні "Киянин", клуб "Просвітництво" (спільно з Єврейським культурологічним товариством ім. Шолом-Алейхема), клуб "В суботу у Бегемота" (музей М.Булгакова), клуби "Шанувальники старого Києва", "Ретро" (спільно з Київським товариством охорони пам'яток історії та культури), клуб "Лік" (спільно з російським культурологічним товариством).

Т. Хоменко,
директор Музею історії м. Києва

Унікальна знахідка трипільського часу на Смородинському узвозі у Києві

У 1999 р. співробітниками відділу "Київ підземний" Музею історії міста Києва здійснювались спелео-археологічні розвідки в районі сучасного Смородинського узвозу (межа Шевченківського та Подільського районів міста Києва). Наприкінці минулого століття тут була зафіксована велика група штучних печер, в одній з яких В.Антоновичем були знайдені матеріали трипільського часу. Нез'ясованість обставин цієї знахідки досі не дозволяла беззаперечно ставитись до неї, втім, результати останніх досліджень дозволяють сподіватись на вирішення найближчим часом цієї винятково цікавої проблеми.

У 1981 р. в південному схилі Смородинського яру було віднайдено вхід до стародавньої печери, що являла собою 60-ти метрову галерею складної конфігурації, викопану у шарі суцільного материкового лесу на глибині 5-6 м від сучасної поверхні. Ширина галереї становила 0,7-0,9 м, висота сягала 2 м. Склепіння мало чітко виражену горизонтальну поверхню й носило сліди дерев'яного знаряддя праці. На стінах збереглися численні написи, здебільшого останніх двох століть. Найдавніше графіті датоване 1734 р. Особливу групу становлять написи 1941-43 рр., що свідчать про використання печери у часи окупації міста як місця переховування якогось підпільного осередку. Шурфуванням, здійсненим у 1981 р. в привходовій частині печери, було відкрито декілька шматків обпаленого граніту, що, з огляду на характерну будову споруди, дозволило ототожнити її з печерою, описаною у 1876 р. В.Антоновичем.

Повторне відкриття підземелля восени 1998 р. відзначило новий етап в історії дослідження цієї пам'ятки. На протязі 1999 р. провадились першочергові охоронні заходи щодо консервації знайденої споруди (розчистка й обладнання входу, влаштування поверхневого дренажу тощо). Розкопки заповнення печери досі не виконувались. Втім, за 5-7 м на північний схід від печерного входу, на краю урвища було закладено розвітковий шурф розмірами 2,5х2х1 м. У шурфі на глибині 25-30 см від сучасної поверхні було зафіксовано потужний (50-70 см) шар перевідкладеного суглинку, що вкривав материкову поверхню і за своїм характером нагадував стародавній похований дерн. Потужність шару збільшувалась у напрямку урвища, в ньому зустрічались поодинокі фрагменти маловиразної ліпної кераміки. Поверхня материка на ділянці шурфа являла собою 6-7 горизонтальних уступів, безумовно штучного походження. Ширина уступів від 30 до 50 см, висота - 15-20 см (довжина їх не встановлена, оскільки конструкції виходили за межі шурфа). Уступи, починаючи від верхівки плато, поволі спускались в бік яру, утворюючи східчасту структуру схилу.

На поверхні одного з уступів знайдено розвал ліпної посудини (всього близько 50 фрагментів кераміки) трипільського часу. Посудину

свого часу було покладено на уступ, ймовірно, цілою, але порожньою; пізніше її розчавило ґрунтовою засипкою. Попередні (оскільки реставрація знахідки триває) обстеження посудини дозволяють інтерпретувати її як великий (висотою до 60 см, діаметром - понад 40 см) горщик грушовидної форми без гирла, з пласким денцем, трьома парами вушкоподібних ручок на плечиках та придонній частині стінок, багато орнаментований візними хвилястими лініями, що утворюють складну "змійову" композицію. Очевидно, зовнішня поверхня горщика була, крім того, вкрита охрою, а візні лінії орнаменту - заповнені білою фарбою. Дана посудина має певні аналогії в матеріальній культурі трипільців й репрезентує залишки "зерновика". Її унікальність полягає в тому, що подібні речі були поширені у 3-4 тис. до н.е., тобто у т.зв. середній фазі трипільської культури, пам'ятки якої на території Києва досі були невідомі.

З іншого боку, знаходження посудини у безпосередній близькості до Смородинської печери примушує більш серйозно поставитись й до припущення В.Б.Антоновича про енеолітичне походження даної підземної споруди. Цікаво, що декілька років тому, за повідомленням М.Відейко, аналогічний поодинокий трипільський горщик було знайдено біля входу до печери Вертеба на Тернопольщині, відомій як унікальне в Європі святилище-некрополь енеолітичної доби у карстовій (природній) печері. Зрештою, заплановані нами подальші наземні й підземні дослідження в околицях київського Смородинського узвозу, сподіваємось, дозволять визначити, - чи насправді тут розташовується найдавніша на континенті штучна печера, що її, до речі, кияни на межі XVIII-XIX ст. називали Змієвою?

Т. Бобровський,
канд. історичних наук,
зав. сектором відділу
"Київ підземний"

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕР КИТАЄВА

Історична місцевість Китаїв розташована за 10-12 кілометрів на південь від Києво-Печерської лаври та за 4 кілометри від р. Либідь. Тут знаходиться декілька комплексів історичних пам'яток: давньоруське городище, поселення та курганний могильник IX-XIII ст., а також печери і Св. Троїцький скит XVII-XIX століть.

Печери Китаєва можна поділити на дві групи. До першої входять підземелля, розташовані поблизу скита на пагорбі, де у IX-XIII ст. існувало городище. Друга група печер розміщується за 400-600 метрів на південь від першої, на схилі гори, де в XVII-XIX ст. існував виноградний сад.

Про походження печер Китаєва існує багато думок. Перші дослідники на початку нашого століття вважали, що підземелля в Китаєві були збудовані ще за часів Київської Русі і були часткою монастиря, що нібито існував тут заснований Андрієм Боголюбським, інші вбачали в підземеллях залишки підземних фортифікаційних споруд городища, що існувало тут. Відомий археолог А.Д.Ертель бачив у підземеллях Китаєва залишки величезного підземного міста. На думку сучасних вчених печерні споруди Китаєва слід відносити до більш пізнього періоду, а саме до XVII-XIX ст., коли на Китаївських горах з'являються ченці-відлюдники (на початку XVIII ст. ченці заснували в Китаєві скит). З заснуванням скиту ченці-відлюдники не зникають з Китаївських пагорбів, а деякі з них стають відомі далеко за межами України.

Одними з найбільш відомих постатей XVIII ст. є Досіфей та Феофан. На сьогодні з агіографічних джерел нам відомо майже все про святе життя Досіфея та його келійника Феофана. Але питання, де саме вони перебували у Китаєві, ще залишається відкритим.

У 1721 році в сім'ї московських дворян Тяпкіних народилась дівчина Дарія. Перші свої десять років Дарія перебувала у своєї бабусі у Воскресенському монастирі, де перейнялась духом монастирського життя. Після її повернення додому для надання світської освіти, Дарія вже не могла уявити свого життя без служіння Богу. Вона декілька разів тікає в монастир, але її повертають додому. В останній раз Дарія, переодягнувшись юнаком, тікає в Києво-Печерську лавру, але тут її не прийняли, і вона оселилась на горах Китаївських, де "по прикладу Св. Антонія она избрала пещерное житие". В Китаєві Дарія прожила 25 років, ставши відомою як Досіфей. У Досіфея був келійник на ім'я Феофан, який довгий час перебував разом із вчителем. З благословення Досіфея, Феофан на деякий час залишав Київ і перебував в Нямецькому монастирі в Молдові. Іноки Нямецького монастиря займались переписуванням книжок, а також виготовленням дерев'яних виробів (хрестів, ложок та інших речей). Повернувшись до Києва, Феофан знайшов свого вчителя в Києво-Печерській лаврі (Досіфей був вимушений залишити Китаїв за указом імператриці від 1771 року, який наголошував: "отшельникам не быть нигде"). В 1775 році Досіфей

домігся того, щоб йому дозволили оселитися у Китаєві. Тут він провів останній рік свого життя. Перед смертю старець наказав Феофану піти в Соловецький монастир. Але Феофан не відразу виконав наказ вчителя і оселився в Києві, "скопавши себе пещерку". В Києві Феофану не дозволили жити, і він перебрався до Китаєва, але і тут він не отримав дозволу на проживання, і тоді поїхав до Соловецького монастиря, де і помер у 1819 році.

На сьогодні вважається, що печера, яка розташована поблизу від Св.Троїцького скиту, яка ще називається печерою "головного комплексу", і є печерою, в якій перебував Досіфей. На жаль, цей печерний лабіринт, вдруге відкритий в 1858 році та перебудований схимонахом Титом, не дає можливості сучасним дослідникам точно відповісти на питання, коли він був збудований, і чи є ця печера саме Досіфея. Безумовно, підземелля довжиною 95 метрів, яке має 9 келій, важко уявити як печеру ченця-відлюдника.

У 1994 році співробітники відділу "Київ підземний" під час археологічних розвідок у Китаєві відкрили за 80 метрів на південь від печер "головного комплексу" раніш невідоме підземелля. Цінність цієї знахідки полягала у тому, що на відміну від інших печер у Китаєві ця підземна споруда, вхід до якої було замуровано світло-жовтою цеглою середини XVIII ст., не була виявлена в попередні роки, що дало можливість дослідити пам'ятку, в якій в останній раз людина перебувала ще в часи Досіфея та Феофана. Печера отримала назву "Тимофія" за ім'ям послушника Китаївського Свято-Троїцького скиту, який брав участь у відкритті пам'ятки.

Підземний хід загальною довжиною 25 метрів розташовано на глибині 5-7 метрів від сучасної поверхні. Підземелля має сідалище, підземну церкву та келію (функціональне призначення остаточно не виявлене з причин зсуву шару ґрунту до останньої). Планування церкви є характерним для християнських підземних церков XVII-XVIII ст. Ці архітектурні споруди склалися з притвору, вівтарної частини та обхідного ходу, що йде від престолу та жертовника до притвору. На "підлозі" престолу прошкріяно зображення хреста, поверх якого було покладено дерев'яного. Окрім хреста, у печері було виявлено заготовку дерев'яної ложки. Тип хреста, що був знайдений у печері, рідко зустрічається на Київщині, проте досить розповсюджений на території Західної України та Молдови. Наявність цього хреста та заготовки ложки надає можливість припустити, що ця пам'ятка пов'язана з ім'ям ченця Феофана (як вже зазначалось, він, перебуваючи в Нямецькому монастирі, займався роботою, в якій спеціалізувалися ченці, а саме виготовленням виробів з дерева) і є саме тою печерою, яку він викопав після смерті Досіфея, коли хотів оселитися в Китаєві. Співпадає з письмовими джерелами і інший факт: на стелі печери майже повністю відсутня кіптява, яка з'являється внаслідок використання свічок для освітлення підземних приміщень. Це свідчить, що підземний лабіринт використовувався як житло недовгий термін. Відносну близькість до печери "головного комплексу" якою вважається печера Досіфея, можна

пояснити бажання, Феофана знаходиться неподалік від місця, де 25 років провів відомий старець.

Безумовно, печера "Тимофія" є рідкісною пам'яткою київської старовини. Можливо, подальші дослідження цього лабіринту дадуть відповіді на питання, чи це саме печера Феофана, та надасть змоги по - іншому подивитися на історію Китаєва.

О.Курмаз,
ст. науковець відділу
"Київ підземний"

30-60-х рр. нашого століття були роками, коли почалися широкомасштабні польові археологічні дослідження слов'яно-руських пам'яток Києва, Чернігова, Вишгорода, Білгорода та інших давньоруських міст.

У вивчення цих пам'яток значний внесок зробив Д.І.Бліфельд, якому в 1998 році виповнилося б 90 років.

Народився Давид Ісаакович 10 жовтня 1908 року в м.Волочиськ Хмельницької області в сім'ї службовця. В 1939 р. Д.І.Бліфельд закінчив з відзнакою історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, а в 1941 р. - аспірантуру при Інституті археології АН УРСР, після чого був зарахований науковим співробітником цього Інституту, де і пропрацював до кінця свого життя.

У період Великої Вітчизняної війни, знаходячись разом з Інститутом в евакуації в Уфі, Давид Ісаакович вивчає археологічні пам'ятки Башкирії сер. I тис. н.е. і на цю тему захищає кандидатську дисертацію. Після повернення до Києва Д.І.Бліфельд керував і був учасником багатьох археологічних експедицій, зокрема в Києві, Чернігові, Переяславі, Білгороді та інших.

У 1939, 1945 і 1946 роках археолог бере участь у розкопках в Києві, які проводились під керівництвом відомого ленінградського дослідника М.К.Каргера.

Працюючи у секторі слов'яно-руської археології, Д.І.Бліфельд провів значну роботу по збору матеріалів до археологічної карти Києва. На підставі зібраного він написав невелику розвідку з топографії стародавнього Києва "До питання про Боричів узвіз стародавнього Києва" (1948 р.). Інтерес становлять роботи Д.І.Бліфельда, "З археологічних досліджень Києва в останні роки" (1943 р.), "Досягнення радянської археології у дослідженні Древнього Києва" (1951 р.) - рецензія на книгу М.К.Каргера "Археологические исследования Древнего Киева" - К., 1950.

Головним об'єктом своїх досліджень археолог вибрав вивчення курганных могильників середнього Подніпров'я IX-X століття. Ним були досліджені десятки давньоруських курганів у Чернігові і його околицях.

Особливе значення для науки мають багатолітні роботи Д.І.Бліфельда в с.Шестовиця під Черніговом, де була повністю досліджена одна з найцінніших археологічних пам'яток кінця X - початку XI ст. - Шестовицький дружинний некрополь. Результатом дослідження стала монографія "Давньоруські пам'ятки Шестовиці", що була надрукована лише через 11 років після смерті вченого.

Всього Д.І.Бліфельдом опубліковано 22 наукові праці.

Помер Давид Ісаакович 26 лютого 1966 р. в Києві. Похований на Байковому цвинтарі.

В 1991 році вдова археолога передала Музею історії Києва його матеріали.

Архів Д.І.Бліфельда налічує 560 одиниць зберігання, він містить документи і фотоматеріали 1930-1960-х років. Ці матеріали в описі розподілено на 7 розділів і систематизовано за тематико-хронологічним принципом (документи наукової та службової діяльності) та за абеткою (листи Д.І.Бліфельда, книги, подаровані йому).

В архіві містяться документи по дослідженню Київської області (Переяслав-Хмельницький 1945 р., с. Білогородка (давній Білгород) - 1947 р.; Надпоріжжя - 1945-1946, 1949, 1951 рр.; Чернігова та Чернігівської області - 1947-1954 рр. Це наукові виписки з різних джерел, польові щоденники археологічних розкопок, чорнові нотатки до публікацій, окремі відбитки наукових статей.

Інтерес представляють авторизовані тексти наукових праць "Давньоруське місто", "Давня Русь VIII-X ст.", які лише частково увійшли до колективної праці "Нариси стародавньої історії Української РСР" (1975 р.), "Археологія Української РСР" т. III (1975).

Д.І.Бліфельд підтримував наукові та дружні зв'язки з багатьма українськими та російськими археологами. Про це свідчать листи до вченого відомих археологів-дослідників: С.М.Бібікова, М.К.Каргера, О.М.Кірпи́чкінова, Г.М.Корзухіної, Б.О.Рибакіова.

Архів містить цікаві монографії, відбитки наукових статей вчених-археологів з дарчими написами.

Привертають увагу фотографії українських археологів М.Ю.Брайчевського, А.В.Добровольського, В.Й.Довженка, О.Ф.Лагодовської, М.Я.Рудинського, Ф.М.Штітільман та інших.

Архів Д.І.Бліфельда є цінним джерелом для вивчення розвитку археологічної науки 30-60-х роках ХХ ст. Частина цих матеріалів буде використана для створення експозиції "Дослідники Києва".

О.Бондаренко,
ст. науковець відділу
Історії давнього і середньовічного Києва

Майже 100 років тому, навесні 1900 р., в ур. Церковщина на південній околиці Києва було засновано Різдво-Богородицький скит Києво-Братського монастиря, відомий як "Скит Пречистої"(1). Чимало матеріалів з історії останнього збереглося в Центральному державному історичному архіві України в м.Києві. Серед них співробітниками відділу "Київ підземний" Музею історії м.Києва, що з 1991 р. вивчають історію вказаного урочища, виявлено "Справу з клопотання про передачу містом Києвом пам'ятника св.князя Володимира у відання Скигу Пречистої"(2). Йдеться не про відомий монумент на Володимирській гірці, а про пам'ятник Хрещення Русі, відомий ще як колона Магдебурзького права. Вказана архівна справа містить цікаві відомості про долю пам'ятника напередодні Першої світової війни.

Споруджений у 1802-1808 рр. з нагоди повернення Києву Магдебурзького права поблизу місця, де у 988 р. відбулося хрещення киян, пам'ятник являв собою каплицю, увінчану 18-метровою колоною тосканського ордеру з маківкою та хрестом. Щороку на день церковної пам'яті Святого князя Володимира Святославича (15/28 липня), православне київське духовенство здійснювало до каплиці урочистий хресний хід та правило тут молебень. Пам'ятник одночасно перебував під наглядом церковного та світського управління міста (відповідно Київська Духовна Консисторія та Міська Дума). Безпосередню церковну опіку над пам'ятником, за дорученням КДК, з 80-х рр. XIX ст. здійснював причт парафіяльного храму Різдва Христового на Подолі (т.зв. "Шевченківської церкви"). У листопаді 1903 р. храмова адміністрація звернулася до Міської Думи, що відповідала за "господарську частину" споруди, з проханням про проведення ремонту останньої. 5 листопада Дума відповідала, що ремонт та утримання пам'ятника мають "виходити" від Консисторії. Після того, 10 травня та 11 липня 1904 р., до Думи звернулася вже сама КДК, вимагаючи або ремонту споруди, або відрахування необхідних для цього коштів до бюджету церкви Різдва Христового. Аналогічне прохання КДК відіслала й 25 жовтня 1905 р., пропонуючи також, щоб місто взяло пам'ятник цілком у своє відання. Справа затягувалася. Тому причт церкви Різдва Христового відмовився надалі здійснювати нагляд за спорудою. Влітку 1906 р. КДК запропонувала взяти пам'ятник під свою опіку Софійському собору, Києво-Печерській лаврі, Михайлівському Золотоверхому та Братському монастирям. Пропозицію прийняв лише останній. А 10 жовтня 1906 р. до КДК надійшла, нарешті, відповідь на звернення від 25 жовтня 1905 р., Міська Дума, однак, стверджувала, що муніципальна каса перебуває у скрутному становищі й усі фінансові проблеми щодо пам'ятника могла б вирішити організація при ньому кружкового збору під постійним наглядом духовної особи.

12 жовтня 1906 р. настоятель Братського монастиря розпорядився, щоб пам'ятник до свого відання прийняв "Скит Пречистої". Неясно, чому правління Братської обителі, що стояла порівняно недалеко від каплиці, доручило нагляд за спорудою скиту, віддаленому на 15 км. Втім, можна припустити, що на рішення Братської адміністрації вплинули перші успіхи настоятеля скиту ієроманаха Мануїла Ковша (1850-1920) в справі благоустрою ур.Церковщини. Заселений у 1902 р. братією, яка складалася з 11 чоловік, включаючи о.Мануїла, новозбудований "Скит Пречистої" витримав випробування злиднями й до кінця 1905 р. почав виконувати своє головне завдання - розчистку та укріплення печер Гнилицького монастиря, що існував в урочищі в XI -XV ст.(3).

Влітку нагляд за каплицею здійснювали двоє скитських послушників. Взимку ченці Церковщини доручали справу міському сторожу. Проблем навколо споруди було чимало і стан її дедалі погіршувався. По-перше, цегляний фундамент пам'ятника був викладений без цементу, на вапняному розчині. Останній подекуди втратив міцність від дії вологи. Таким чином, виникла загроза падіння споруди в бік Дніпра. По-друге, біля пам'ятника не існувало належного приміщення для переодягання духовенства після вказаного щорічного молебня. З цього приводу о.Мануїл писав митрополиту Київському: "Боляче дивитися, владикосвятий, коли Ви зігнувшись ідете до якоїсь напівзруйнованої халабуди" (інше духовенство йшло переодягатися до згадуваної вище церкви Різдва). По-третє, і для наглядачів не було коло пам'ятника якісного приміщення: будиночок, що тут стояв, поступово руйнувався і жити в ньому стало небезпечно. Четвертою проблемою був стан розташованої біля монумента застарілої криниці. Вода з неї ось-ось могла прорватися і стати причиною зсуву схилів Володимирської гірки. З моменту підпорядкування пам'ятника "Скиту Пречистої" о.Мануїл неодноразово звертався до Міської Думи по дозвіл на обнесення криниці парканом. У 1908 р. настоятель Церковщини звертався до чиновника особливих доручень при Київському генерал-губернаторі - князя В.Д.Жевахова, який вивчив стан справи та зробив відповідну доповідь генерал-губернатору. Той, у свою чергу, відправив матеріали справи на розгляд Міської Думи, проте без наслідків. У 1911 р. о.Мануїл склав рапорта митрополитові, докладно описавши і тривожний стан пам'ятника, і попередні спроби "Скиту Пречистої" покращити ситуацію, і деякі пропозиції, зокрема: укріпити каплицю добудовою вітара, де ченці щоденно здійснювали богослужіння і де переодягалася б духовенство; збудувати поблизу пам'ятника ще одну каплицю - на честь Ікони Божої Матері "Неочікувана Радість" та напівкруглу арку з зображенням Хрещення Русі; замість напівзруйнованої "халабуди" збудувати двоповерховий будинок для ченців, що обслуговують пам'ятник, та паломників, які прибували до Києва Дніпром вночі. Останні мали б зупинятися на першому поверсі та безкоштовно отримувати окріп. Це надійно захистило б їх від пограбувань, що траплялися на пристані.

Підсумовуючи своє звернення, о.Мануїл просив митрополита порушити питання про передачу православній церкві ведення всіх без розподілу справ щодо пам'ятника, оскільки при подвійному його підпорядкуванні покращити ситуацію не є можливим. 22 листопада 1911 р. КДК звернулася з відповідним проханням до Міської Думи. На цьому й закінчується досліджувана архівна справа. З інших документів "Скиту Пречистої" відомо, що проблема повного підпорядкування пам'ятника Святого князя Володимира "Скиту Пречистої" залишалася невирішеною навіть на 22 серпня 1914 р., коли мирний час залишився позаду й в Європі розгорталися трагічні події Першої світової війни (4).

В.Дятлов,
ст. науковець відділу
"Київ підземний"

Примітки:

1. О построении церкви в принадлежащем Киево-Братскому монастырю урочище "Церковщина" // Киевлянин. - 1900 - 28 мая - с.3.
2. Дело по ходатайству о передаче городом Киевом памятника св.князя Владимира в ведение Скита Пречистыя в Церковщине (1911-1914) // Центральний державний історичний архів України в м.Києві (ЦДІА), ф.127, оп.1057, спр.733, аркк.1-4 зв.
3. Киевские подвижники благочестия. - К.,1994. - т.3 - с.8,120-150,278.
4. Переписка Скита "Пречистые" в Церковщине с (Киево-Братским) монастырем и Киевской духовной Консисторией о сборе пожертвованый... (1914-1915) // ЦДІА, ф.168, оп.2, спр.147, аркк.29-29 зв.

З ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ БІРЖИ

Зародження бірж як правильних (тобто діючих за встановленими правилами) зібрань торговців відноситься до першої половини XVI сторіччя. Серед перших - біржі в голландському Антверпені (1531), у французьких Ліоні та Тулузі (1549), у німецьких Гамбурзі (1558), Франкфурті-на-Майні та Лейпцігу (1560). Перший спеціальний будинок для зібрань купецтва був споруджений 1556 року в Лондоні.

Російська імперія відставала від загальних процесів. Її товарний обіг задовольнявся численними велелюдними ярмарками. Тому відкриття 1703 року Петербурзької біржі було наслідком запозичень Петра I в Голландії, а не нагальної необхідності. Тільки близько 1796 року засновано другу біржу - в Одесі. До 1913 року діяли вже 93 біржі, у тому числі в українських містах - 14.

Уперше пропозицію щодо заснування біржі в Києві було висловлено 1862 року у доповідній записці професора університету св.Володимира М.Х.Бунге та міського голови Й.Й.Завадського, підготовленій за дорученням генерал-губернатора І.І.Васильчикова. На думку авторів записки, зробити Київ впливовим торговим центром допоможе саме біржа, яка “залучить купців з інших міст, полегшить купівлю та продаж державних процентних паперів та укладання кредитних угод, сприяючи разом з тим залученню приватного капіталу та зміцненню державного кредиту”.

Після смерті у листопаді 1862 р. князя Васильчикова справа призупинилася, й тільки 19 жовтня 1863 р. збори київського купецтва висловились про необхідність відкриття біржі. 5 листопада 1865 р. Олександр II затвердив статут Київської біржі, проте купці активності не виявляли, і тільки 13 лютого 1869 р. відбулися збори, на яких був обраний Біржовий комітет на чолі з кушчем І-ї гільдії М.Г.Хряковим.

В статуті біржі зазначалося, що вона є “збірне місце для взаємних зносин та угод з усіх галузей торгівлі та промисловості й для отримання необхідних про них відомостей”. Проте час збігав, а біржа через відсутність приміщення ніяк не могла розпочати діяльність. І тільки 7 січня 1873 р. був освячений власний будинок по вул. Інститутській, 7, зведений за проектом архітектора О.Я.Шіле, а наступного дня відбулися перші торги. Головна заслуга у будівництві біржі належала керуючому на той час Київською конторою Держбанку М.Х.Бунге, який поділився земельною ділянкою та взяв участь у фінансуванні.

У 1882 році купці прийняли рішення перенести біржу на Хрещатик, ближче до торговельних та промислових закладів. Був оголошений конкурс проектів, який виграв молодий архітектор Г.П.Шлейфер. У новій будівлі на розі Хрещатика та Інститутської, 13/1, яка прикрасила центральну вулицю міста, біржа розпочала роботу 7 січня 1886 року. З 1932 р. тут працювала Міскрада, а

напередодні окупації Києва 19 вересня 1941 р. німецькими військами у будинку розпочалася пожежа, яку ніхто вже не гасив.

Перший будинок біржі був проданий Київському земельному банку за 70 тис. рублів (замість 50 тисяч, що були витрачені при його будівництві). Нині у цьому приміщенні знаходиться клуб Кабінету міністрів.

Київська біржа за час свого існування з 1869 року до 1917-го (з перервами у період Першої світової війни) мала тільки двох голів Біржового комітету. Першим був М.Г.Хряков (1829-1900), другим, після його смерті, лісоторговець С.С.Могилевцев (1842-1917).

Другий етап біржової діяльності в Києві розпочався у 1922 році, коли 29 березня було затверджено положення про Київську товарну біржу, а 5 квітня відбулися перші загальні збори, на яких обрали Біржовий комітет. Це стало можливим після ухвалення Х з'їздом РКП(б) у березні 1921 року засад "нової економічної політики", яка прийшла на зміну "військовому комунізмові". У перший місяць роботи КТБ було зареєстровано 68 дійсних членів (44 представника держорганів), 21 - від кооперації та 3 приватні особи), а також 12 постійних відвідувачів (відповідно, 6, 2 та 4).

Свою головну увагу Київська товарна біржа звертала на охоплення ринку, на встановлення контролю за ним, на поширення норм сумлінності та порядності, на встановлення міцних торгових зв'язків між господарниками, які розпочали організацію нових та відновлення колишніх структур народного господарства. Проте радянська влада висувала перед біржами свої особливі вимоги, які формувались таким чином: "Товарні біржі у радянському державно-кооперативному господарстві різко відрізняються від бірж капіталістичних країн. Першою відмінністю є те, що об'єктом торгу є не тільки земні блага, але усі загалом ринкові товари. Друга відмінність - обов'язковість для державних організацій проводити свої угоди, що укладені поза біржою, через особливе реєстраційне бюро при біржі. Товарні біржі - це не тільки організований ринок, але разом з тим порадник та помічник госпорганів і навіть господарський контролер".

Київська товарна біржа розміщувалась у колишньому будинку Волзько-Камського банку (Хрещатик, 10), зведеному у 1912-1914 рр. за проектом архітектора П.С.Андрєєва.

У 1924 році біржа виступила ініціатором створення Ділового клубу (пізніше - Київський клуб працівників народного господарства ім. Ф.Е.Дзержинського), який сприяв професійному спілкуванню господарських керівників та проводив культурні заходи. Біржою було відкрито Торгово-промислову школу та торговий факультет в Інституті народного господарства, видавався щоденний "Торгово-промисловий бюллетень КТБ", фінансово підтримувався Будинок Червоної Армії, надавалася матеріальна допомога студентським гуртожиткам.

Наприкінці приватний сектор економіки та біржова торгівля відчули на собі потужний адміністративний натиск держави, для якої “нова економічна політика” була лише тимчасовим вимушеним відступком. Кількість бірж в Україні спочатку зменшили з 15 до 4-х, а 1930 року біржову торгівлю було відмінено взагалі.

Продовжувачем справи попередників є Українська фондова біржа (Рильський провулок, 10), яка діє на підставі Закону України від 18 червня 1991 р., установчої конференції засновників від 21 вересня та постанови Кабінету міністрів України від 29 жовтня 1991 року. Остання дата - день офіційного заснування Української фондової біржі.

В. Ковалинський,
зав. відділом
міського побуту

ОЛЕКСАНДР ВІНОГРАДСЬКИЙ
ВИДАТНИЙ СИМФОНІЧНИЙ ДИРИГЕНТ,
ОДИН ІЗ ЗАСНОВНИКІВ КИЇВСЬКОЇ КОНСЕРВАТОРІЇ

Свого часу родина Виноградських користувалася у Києві заслуженою повагою. Микола Костянтинівч Виноградський (?-1877) був засновником і членом Київського комерційного і земельного банків, дійсним членом Київського відділення Російського музичного товариства (РМТ).

Родині Виноградських належала велика маєтність у містечку Городок: млин, племінна ферма великої рогатої худоби "свійської породи" та 8506 десятин землі у чотирьох повітах Подільської губернії. У Києві Виноградські мали будинок на Старому місті, напроти присутствених місць.

Сини М.К.Виноградського, Олександр і Сергій навчалися у київській 2-й гімназії та, паралельно, разом із сестрою Марією, - в музичній школі. 1876 р. брати закінчили курс в університеті св. Володимира.

С.М.Виноградський (1856-1953) став видатним мікробіологом, засновником вітчизняної мікробіології, був обраний членом-кореспондентом Петербурзької академії наук (1891). Виїхавши 1902 р. до Франції, завідував агро-бактеріологічною лабораторією Пастерівського інституту в Парижі.

Коли помер старший Виноградський, Олександр навчався у Московській консерваторії по класу фортепіано у видатного піаніста Миколи Григоровича Рубінштейна. Провчившись рік (1876-77), О.М.Виноградський переїздить до Петербурга, де поступає на державну службу по міністерству фінансів. Як зазначає дослідник В.Беляєв, на це рішення радше вплинула смерть батька і його остання воля: старший син мав продовжувати справу батька. Втім, одночасно зі службою, О.М.Виноградський вступає до Петербурзької консерваторії, де вивчає історію музики у М.Ф.Солов'йова, потім деякий час працює під керівництвом М.О.Балакірева. 1882 р. він закінчує курс навчання в консерваторії, а 1886 р. переїздить до Києва, де стає акціонером Земельного банку, займається фінансовою діяльністю. У жовтні 1888 р. О.М.Виноградського обирають головою київського відділення РМТ.

21 жовтня 1889 р. відбувся диригентський дебют О.М.Виноградського і це стало святом для киян. Відтоді почалося найяскравіше десятиріччя диригентської слави Олександра Миколайовича у Києві. У лютому 1891 р. до Києва прибув з інспекторською перевіркою засновник РМТ директор Петербурзької консерваторії Антон Григорович Рубінштейн. На зустрічах з ним йшлося і про відкриття у Києві консерваторії - на базі музичного училища. Музичні критики писали, що О.М.Виноградський "у порівняно короткий строк встиг прищепити київській публіці почуття вишуканого смаку і потребу в більш серйозніших художніх ідеалах...

Його симфонічні зібрання підносяться в Києві на щабель подій екстраординарних; ними всі цікавляться, до них ґрунтовно готуються, і успіх їхній дивовижний”.

Згодом слава талановитого диригента перетнула межі імперії, і від 1894 р. починаються гастрольні поїздки О.М. Виноградського до Парижа, Антверпена, Берліна, Відня. О.М. Виноградський вперше виконав 1897 р. I-у симфонію В.С.Каліннікова, завоювавши загальне визнання таланту цього рано померлого композитора.

Не легким було й особисте життя Олександра Михайловича і Лідії Михайлівни, його дружини: у грудні 1903 р. померла їхня 21-річна донька Марія, яку вдома називали з дитинства Арочкою. У січні 1904 р. головна дирекція РМТ ініціювала перед Міністерством внутрішніх справ проект положення про стипендію при Київському музичному училищі - імені Арочки Виноградської. У травні 1904 р. таку стипендію було затверджено.

За весь час перебування у Києві О.М. Виноградський обіймав посаду члена правління Земельного банку, був директором правління товариства цукрових заводів “Городок” та товариства Борівського цукрового заводу. Як знавець банківської справи та досвідчений підприємець, О.М. Виноградський вміло вів і фінансові справи відділення РМТ.

Восени 1906 р. після бурхливих дебатів з питання нової угоди між РМТ та антрепренером міського театру, міська дума ввела до проекту контракта такі неприйнятні положення, що фактично не дали умов для симфонічних зібрань на довгі п'ять років. До цього ж додалося загострення серця і заборона лікарів братися за диригентську паличку.

У цей період особняк О.М. Виноградського на Липках, по вул. Садовій, 3 відвідували видатні артисти і музиканти, що гастролювали в Києві, - співаки Ф.Шаляпін і Т.Руффо, клавесиністка В.Ландовська, піаністи Л.Годовська, Лютш, В.Скрябіна, скрипалі А.Меєс, А.Сератор, композитори С.Рахманінов, Р.Глієр, диригенти В.Сафонов, Ж.Лосаль, А.Бодянский, С.Кусевіцький.

17 квітня 1912 р. з нагоди 10-річчя оркестру міського театру відбувся симфонічний концерт, диригувати на котрому запросили “чистого симфоніста” О.М. Виноградського. Концерт мав великий успіх, але то був останній виступ Олександра Миколайовича. Хвороба серця прогресувала, і 3 жовтня 1912 р. видатного диригента не стало.

Похорон О.М. Виноградського вилився у багатолюдний громадський акт жалоби. Труну з тілом померлого несли на руках до Олександрівської церкви викладачі й службовці музичного училища, а віко - учениці. Катафалк, що рухався за труною, було суспіль вкрито вінками з білих квітів. Дирекція київського відділення РМТ зробила срібний вінок. Незважаючи на сльоту, за труною йшла вся інтелігенція міста, проводжаючи в останню путь людину, котра

зуміла "привести в музичних рух весь Київ", як писали тогочасні газети.

Олександр Миколайович упокоївся на Аскольдовій могилі.

А особняк на Садовій, 3, споруджений 1891 року за проектом архітектора М.М.Казанського, простояв до 1960-х рр.

О.Друг,
зав. відділом
"Київ періоду др. пол.XVII - поч. XX ст."

В історії Київської сисної поліції варто відзначити її пріоритет на поч. ХХ століття в справі використання собак у розшуковій діяльності.

До недавнього часу в історичній літературі стверджувалось, що вперше в Росії розшукові собаки з'явилися на поліцейській і жандармській службі у 1906 р., спочатку у прибалтійських губерніях, а у 1907 р. в Петербурзі було засновано перший розплідник поліцейських собак.

Однак, деякі історичні документи дозволялось зробити висновок, що історію російського і українського службового собаківництва треба вести з Києва. Один з них - "Отчет о деятельности Сыскного Отделения Киевской Городской полиции за 1902, 1903 и 1904 гг." (Київ. 1905 р.). Цей звіт було складено завідуючим київським сисним відділком колезьким секретарем Г.М.Рудим, що був наватором у багатьох напрямках діяльності розшуку. У звіті було визначено: "организация сыскного отделения закончилась в 1904 г. приобретением в декабре месяце для сыскных целей в Швелме в Германии 4 собак-ищейек породы "Аиредаль-Терьер" обоого пола... В числе приобретенных собак одна сука породы "Аиредаль-Терьер" под кличкой Гексе, уже вполне дрессированная, несколько месяцев прослужила в Германской полиции, премирована на бывшем состязании служебных собак и отличилась при задержании двух преступников".

У київському сисному відділку було введено посаду дресирувальника. У листопаді 1904 року першого київського кінолога Олександра Ерганта було відряджено до Швелму "для детального ознайомлення со способами дрессировки и воспитания полицейских собак". Він повернувся у грудні з атестатом і привіз Гексе з документами у Київ. Його навчання та купівля собак коштували сисному відділку 695 руб. 50 коп. (а утримування однієї собаки коштувало біля 5 руб. що місяця). У кінці 1904 р. Гексе стала до роботи - розшук злочинців за "гарячими" слідами. "Потомки этих собак будут дрессироваться при Сыском Отделении для розыска по следам и защиты полицейских чинов от нападения преступников, и после установленного испытания, будут постепенно раздаваться чинам сыскного отделения", - писав Г.М.Рудий. А на початку 1905 року при Київській міській поліції було організовано розплідник службово-розшукових собак. Таким чином було зроблено перший крок у розвитку української криміналістичної одорології.

Тільки у 1908 р. у Петербурзі було організовано "Российское общество поощрения применения собак к полицейской и сторожевой службе" під керівництвом члена Держради шталмейстера Василя Ілліча Денісова. Серед членів ради Товариства були численні чини

Міністерства Внутрішніх справ Росії: директор департаменту поліції М.І.Трусевич, полковник О.І.Спірідович - начальник Охоронної Агентури та інші.

Завдяки діяльності Товариства у більшість великих міст Росії на поліцейсько-розшуковій службі з'явилися собаки. Серед українських міст в цьому відношенні привертають увагу Чернігів, Харків, Одеса та інші.

Ідея залучання собак до охорони і розшуку була настільки незвичайна і нова для російської громадськості, що преса ретельно слідувала за розвитком цієї справи і успіхами четвероногих "пінкертонів". З 1913 р. собаки широко використовувалися на Південно-Західній залізниці. За звітами з їх допомогою розкривалося від 56% до 80% злочинів. А звістки про прибуття розшукових собак мали великий психологічний ефект особливо серед населення у сільській місцевості і серед злочинців.

З 1908 року почали проводитися виставки поліцейських собак, до яких публіка мала великий інтерес.

Л.Сургай,
зав.сектором відділу фондів

Василенко Костянтин Прокопович (1877-1941) належить до кола тих діячів, імена яких у радянський час було викреслено з української історії, виходячи з ідеологічних міркувань. Біографію відомого у свій час журналіста, громадсько-політичного діяча нам вдалося дослідити за слідчими справами і тими матеріалами, що зберегла його донька (спогади, листування, особисті документи тощо). Його життя і діяльність невід'ємні від біографії рідного брата - М.П.Василенка, з яким вони були завжди поряд, до смерті останнього в 1935 р. Вони народилися у с.Есмань Глухівського повіту Чернігівської губ. К.П.Василенко навчався у 1887-95 рр. у Глухівській гімназії, 1902 р. закінчив юридичний факультет Київського університету, де залучився до студентського і соціал-демократичного рухів (член Союдної ради об'єднаних студентських земляцтв і організацій, один із організаторів Ветровської демонстрації 18-19 березня 1897 р. та 2-го з'їзду Союзних рад студентських земляцтв і організацій російських університетів у Києві 17-19 серпня 1897 р.). З 1897 р. - член Київського "Союзу боротьби", завідувач підпільною бібліотекою, брав участь у виданні "Рабочей газеты", підготовці I з'їзду РСДРП. З 1903 р. - меншовик, провідний діяч Київського комітету партії, редактор газети "Вперед". Неодноразово заарештовувався, у 1903-1905 рр. - на засланні в Іркутський губ. У 1905 р. - постійний співробітник і член редколегії газети "Киевское слово", 1906 р. - співробітник газети "Киевские отклики", перейменованої на "Киевский голос"; у 1907 р. - редактор журналу "Друг народа". 1908-1918 рр. - постійний співробітник, зав. міжнародного відділу, з 1910 р. - член редколегії й помічник редактора газети "Киевская мысль", 1917 р. - редактор газети "Рабочее знамя". У травні 1917 - січні 1918 рр. - голова Київського обласного комітету РСДРП (меншовиків), гласний Київської міської думи. У червні 1917 - квітні 1918 рр. - член Малої Ради, з 8 серпня 1917 р. член УЦР. 12 вересня - 2 жовтня 1917 р. - генеральний секретар праці УЦР (без портфеля). 12 жовтня - 17 листопада 1917 р. - комісар Тимчасового уряду по м.Києву.

1917 рік у житті К.П.Василенка абсолютно і яскраво відбився в його листах до дружини - О.М.Требінської, яка перебувала тоді на фронті. В них містяться характеристики окремих діячів і стосунки між політичними силами, їх ставлення до Тимчасового уряду, висвітлюється перебіг подій у Києві та Україні і, нарешті, меншовицька платформа по складних питаннях того часу. Зважаючи на те, що не так багато збереглося документальних свідчень доби української революції, ці листи мають значну історичну і джерельну цінність.

У січні 1918 р. К.П.Василенко вийшов із партії, відійшов від політичної діяльності. 1919 р. - конторник Київського народного

університету, відповідальний редактор газети “Киевская жизнь” (колишня “Киевская мысль”). 1921 р. працював в Одеському губстатбюро, заарештований більшовиками, засуджений до розстрілу, втік. 1922-1923 рр. - постійний співробітник комісії звичаєвого права ВУАН, 1923 р. - статистик-інструктор XI переписного відділу з проведення Всеросійського перепису населення. 1923 р. заарештований по справі Київського обласного центру дії, засуджений до 10 років суворої ізоляції, утримувався в Лук'янівській в'язниці у Києві. У 1929-1932 рр. на засланні у Сибіру. Після повернення працював бухгалтером у Київській області. 30 травня 1938 р. заарештований, засуджений до 5 років ув'язнення. Утримувався у Лук'янівській в'язниці, Житомирській ПромВТК, Вінницькій в'язниці. Ймовірно, у липні 1941 р. з підходом фашистських військ був розстріляний органами НКВС у числі політв'язнів. Реабілітований 1991 р. Залишив низку споминів і статей: “Мої спогади (1894-1905 рр.)”, “До історії студентського руху у Києві (за спогадами про 90-і роки)”, “Чверть століття тому”, “Образи минулого (Літопис тюремних стін)”, “Культурно-освітня робота у Допрі (за звітами та спостереженнями)”, які тепер зберігаються у Музеї історії м.Києва.

Л. Федорова,
канд.історичних наук,
ст. науковець відділу
“Історико-меморіальний
музей М.Грушевського”

ЧОМУ МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПОВЕРНУВСЯ В УКРАЇНУ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ.

Життя та діяльність такої непересічної особистості як Михайло Грушевський насичена численними фактами, подіями і компромісами- для дослідження яких знадобиться не одне десятиліття. Тим більше, що залишив він по собі колосальні архівні фонди, вивчення і аналіз яких дозволяє ґрунтовно висвітлити основні віхи життя вченого і громадсько-політичного діяча. Чимало в цьому плані вже зроблено істориками діаспори у 1960-1980-ті рр., не менше - сучасними дослідниками в Україні за останнє десятиліття.

Доречно відзначити, що окремі факти біографії Михайла Грушевського, політичні погляди, особисті стосунки до цього часу залишаються дискусійними. Особливо це стосується і такої важливої проблеми, переломної події в житті вченого як повернення з еміграції в Україну у 1924 році.

Слід сказати, що у науковій літературі зарубіжного та вітчизняного грушевськознавства тема повернення Михайла Грушевського висвітлена досить широко. І дискусії навколо цього питання носять частіше політичний, аніж науковий характер. Крім того, в музейній практиці, під час проведення екскурсій, лекцій, вечорів та інших заходів, ця проблема викликає неабияке зацікавлення - особливо у слухачів, недостатньо обізнаних з науковою літературою. Саме ці обставини стали поштовхом проведення цього історіографічного дослідження про причини, головні чинники та мету, що спонукали Михайла Грушевського зважитись на такий крок.

Одним з перших, в досить образній, але однозначній формі висловив свою думку з цього питання відомий історик О.П.Оглоблін, який у 1920-х рр. не належав до прихильників Михайла Грушевського, але завжди визнавав його як найвидатнішого українського історика.

У своїй статті "Михайло Грушевський і українське національне відродження", вміщеній в журналі "Український історик" (№2-3, 1964), Олександр Петрович писав: "І я думаю, що саме наука - те, що було "головною задачею" його життя, - повернула його на Україну... Але повернувся він до Києва не для тихої кабінетної праці, не для писання мемуарів, а для продовження боротьби за національну самостійність і соборність України - тою зброєю, яка в його руках була найсильнішою - зброєю науки".

Думку О.Оглобліна про найголовнішу причину і мету повернення М.Грушевського в Україну - продовжити наукову працю - поділяли практично всі дослідники даної проблеми в діаспорі, додаючи свої факти, аргументи, інтерпретацію. Так, відомий західноукраїнський політичний діяч І.Кедрин-Рудницький у своїх спогадах писав: "Михайло Грушевський не був політиканом... Він жив наукою і мріяв про наукову працю - на кожному терені і в усіх обставинах. Цим можна і пояснити його поворот на Україну...

Він знав, що продовжити працю над своїм великим твором про історію України можна тільки там, де є для цього джерела...”

Цікаві в цьому відношенні і спогади тогочасного члена УПСР М.М.Стахів “Чому М.Грушевський повернувся в 1924 р. до Києва?” Він описує свою зустріч з вченим перед від’їздом, так як був уповноважений політичними опонентами М.С.Грушевського умовити зректись свого задуму. М.Стахів наводить аргументи історика - зосередитись на продовженні свого дітища - багатотомної “Історії України-Руси”. Публікація М.Стахіва насичена фактами, містить різножанрові матеріали, які розкривають внутрішні й зовнішні чинники, що зумовили повернення Грушевського.

Крім того, М.Стахів висловив припущення, що справжньою причиною повернення могла стати вказівка масонської ложі. Ніяких аргументів на користь цієї версії автор не наводить, крім загальновідомого факту про належність М.Грушевського до масонів. Жоден з дослідників теми реєміграції вченого подібного припущення не висував.

Особний погляд на проблему подав український історик з діаспори В.Дубровський. Він писав, що “М.С.Грушевський приїхав в УССР за згодою і з дорученням своєї політичної організації - Партії Українських Революціонерів (праве крило) з метою продовження в УССР політичної акції для підготовки повстання українського народу проти окупаційної більшовицької влади й вигнання її з України...” і, що “таку підпільну працю М.С.Грушевський дійсно провадив”. Грушевськознавці як в діаспорі, так і в Україні ніколи не поділяли такого погляду на проблему. Погоджувалися з такою думкою, ще задовго до її опублікування, хіба що “творці” з НКВД, які сфабрикували справу контрреволюційної організації “Український національний центр” на чолі з академіком М.Грушевським ще у 1931 році, результатом чого став арешт вченого, знищення його історичної наукової школи, учнів, рідних.

У 1966 році, на затухаючій хвилі “хрущовської відлиги”, до 100-річчя від дня народження вченого і громадсько-політичного діяча вже в Україні в “Українському історичному журналі” з’являється стаття Ф.П.Шевченка “Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну?” Заради об’єктивності слід відзначити, що це було перше і найбільш ґрунтовне дослідження за даною проблемою і перша наукова публікація про Михайла Грушевського за радянської доби, в якій автор (за оцінкою відомого грушевськознавця Р.Я.Пирого) “досить повно і майже неупереджено як на той час оцінив причини повернення Грушевського в радянську Україну..., проаналізував процес прийняття вченим рішення повернутися на Україну, складні й болісні перипетії внутрішнього протиборства, розриву з партією українських есерів, пошуки компромісу з керівництвом УСРР”. Саме Ф.П.Шевченко вперше використав все розмаїття фонду 1235 - родинного архіву Грушевських, щойно сформованого на той час в Центральному державному історичному

архіві УРСР у Києві. Він не лише ретельно дослідив різноманітні документи, але й ввів до наукового обігу масив унікальних джерел до біографії Михайла Грушевського, чим, власне, заявив про існування фонду.

З огляду на час написання статті зрозуміло, що вибір теми, основної проблеми для автора не був випадковим. Це був, безперечно, компроміс. Ф.П.Шевченко розумів, що ідеологічна цензура не дозволить опублікувати неупереджене дослідження про будь-яку іншу сторону життя та творчості Михайла Грушевського. Офіційно дозволеним могло бути лише висвітлення факту повернення Грушевського в Україну з однозначним висновком про головну причину такого кроку - визначення радянської влади. Але Ф.П.Шевченко зумів не лише задовольнити стражів офіційної радянської історіографії, але і віртуозно вплести в канву основної проблеми правдиві факти біографії вченого, донести до читача значення наукової спадщини видатного історика, його життєве кредо "бути із своїм народом, віддавати йому сили й знання". Без сумніву, такий компроміс Федора Павловича зрозумілий і виправданий. Як зрозумілий і компроміс повернення Михайла Грушевського в Україну.

1990-ті роки позначені численними ґрунтовними дослідженнями про багатогранну діяльність М.Грушевського. Доступ до раніше закритих архівних джерел (насамперед архіву ЦК КП(б)У та Служби безпеки України), виявлення нових унікальних документів дозволяє більш об'єктивно та всебічно поглянути і на складний процес повернення Грушевського з еміграції, правильно визначити внутрішні та зовнішні чинники, неупереджено розставити акценти. В числі новітніх досліджень слід виділити монографію Р.Я.Пирога "Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924-1934)". - К., 1993; книгу В.І.Пристайка та Ю.І.Шаповала "Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924-1934" - К., 1996; статтю О.С.Рубльова "Михайло Грушевський: перший рік у Радянській Україні (спроба реконструкції) // Український історичний журнал. - 1996, - №5-6).

Насичені різноманітними фактами і документами, названі дослідження мають спільний висновок: Михайло Грушевський пішов на компроміс з більшовицькою владою заради науки.

"Заманлива далечінь непівських горизонтів, національне відродження, що сходило паростками українізації, респектабельність урядових гарантій зродили у вченого віру в можливість продовження наукової праці. А іманентна потреба широкомасштабних дослідницьких планів, необхідність закінчення багатотомної "Історії України-Руси", відродження наукової школи стали найголовнішими чинниками приїзду на Україну", - такий погляд на проблему подає

Р.Я.Піріг, проаналізувавши архіви Політбюро та Секретаріату ЦК КП(б)У.

Слід наголосити, що М.Грушевський ніколи не працював в умовах вільної, незалежної України, окрім короткого часу в роки української революції. Його перші літературні спроби - в далекому Тифлісі, в класичній російській гімназії. Його перші наукові студентські розвідки аж до фундаментальної дипломної роботи "Очерки истории Киевской земли" - в Університеті Св.Володимира на підросійській Україні. Його 20-літня наукова, організаційна, видавнича праця у Львові під владою Австро-Угорської імперії. 1914-1917 рр. - на засланні в Сибірську, Казані, Москві. Але скільки було зроблено! Грушевський робив свою справу за будь-яких обставин і влади. Отже, і в 1924 році Михайло Сергійович їхав в Україну з вірою, що і за таких умов він зможе продовжувати свою наукову працю.

Варто поглянути на проблему повернення М.Грушевського в Україну і з позиції того, чи була у вченого альтернатива. Відповідь на це запитання дає сам історик, повідомляючи у 1923 р. свого приятеля В.Кузіва про запрошення переїхати працювати до Америки. На думку Грушевського, такий крок "можна оправдати тільки тоді, коли б не було іншого рятунку від голодної смерті. Просто з шапкою збирав би гроші, щоб рятувати свою сім'ю, свідомий того, що вбиваю себе морально. З морального і національного погляду подорож в нинішній ситуації однаково буде фіаско..."

Отже, для Грушевського альтернативи не було, хоча і повернення в Україну було нелегким. "Написання суцільної історії України рано, ще в київських часах, стало моєю задушевною гадкою, до певної міри питанням чести своєї й свого покоління" - писав у своїй "Автобіографії" у 1906 р. М.Грушевський. І він не зрадив своїй мрії - він повернувся в Україну з надією, що мрія здійсниться.

С.Панькова,
зав. відділом
"Історико-меморіальний
музей М.Грушевського"

СЛІДАМИ ГРУШЕВСЬКИХ. ЛІСНИКИ.

Одним з головних напрямків наукового пошуку, що здійснюється в Історико-меморіальному музеї М.Грушевського, є родовід Великого Українця. Це дозволяє усвідомити, до якого роду він належав, на яких традиціях виховувався, а відтак - пояснити багато в чому світогляд і діяльність Михайла Грушевського - як вченого, так і політика. Відомо, яким авторитетом був для нього батько - Сергій Федорович. "Під впливом оповідань батька, що заховав тепле прив'язання до всього українського - мови, пісні, традиції, в мені рано збудилося й усвідомилося національне українське почуття..." - писав вчений. Але звідки все це у Сергія Федоровича? З якої родини походив він сам? Якщо про Сергія Грушевського відомостей маємо досить багато, головню від його сина Михайла, то про життя діда вченого - Федора Васильовича матеріал довелося збирати по крихтах: на основі архівних та краєзнавчих джерел, а часом і, як не дивно це звучить з огляду на значну віддаленість у часі, - свідчень наших сучасників.

Про віддалених предків Федора Грушевського достовірних відомостей поки що не маємо, але, за словами І.Крип'якевича, "рід цей, мабуть, був колись козацьким", що підтверджується згадками в документах XVII ст. про козаків Груш та Грушевських (до поч. XIX ст. відомі нам предки М.Грушевського не мали установлені форми прізвища, а могли зватися і Грушами, і Грушками, і Грушевськими). Ймовірно, до цього роду належав і український шляхтич Іван Груша, котрий за гетьманування Івана Виговського (1657-59) займав посаду генерального писаря Війська Запорозького і відзначався послідовною державницькою політикою.

Найдавніший відомий на сьогодні предок Федора Васильовича - його дід Данило Груша (прапрадід Михайла Грушевського) з 1746 р до 1770-80-х рр. служив священиком у церкві св. Параскеви в с.Худолівка на Чигиринщині, а батько - Василь Данилович (бл. 1752-1805) - паламарем у тій же церкві. Василь Грушевський помер, залишивши у злиднях свою вдову Меланію Михайлівну з одинадцятьма, переважно малолітніми, дітьми. Певно, слова вченого "рід наш був дуже бідний" найбільше стосувались саме цього періоду. Федір Грушевський, (бл. 1791-1851) який був п'ятим серед дітей за віком, на той час мав бл. 14 років. У дитинстві він не міг не чути багато переказів про недавні козацько-гайдамацькі часи (а може, й про предків-козаків, про Івана Грушу?), що накладало відбиток на його, за словами Михайла Грушевського, "неспокійний і поперечний" характер.

Освіту він одержав дома, і 1810 р. став паламарем у Троїцькій церкві с.Лубенці, а 1817 р. був переведений до Михайлівської церкви в с.Кожарки дячком. Незабаром Федір Васильович одружився з Марією Кирилівною Ботвиновською - попівною з сусіднього Суботова. 1820 р. в них народилась донька Єпистимія, яка невдовзі померла. 1821 р. він був "к чигиринской соборной

Крестовоздвиженської церкви рукоположен діаконом", і 10 років життя молодого подружжя були пов'язані з Чигирином. Тут народились їх діти Марина (1823-?), Юхим (бл. 1826- бл. 1900), Анастасія (бл. 1829-?) та Сергій (1830-1901) -майбутній батько вченого.

1831 р. Федора Васильовича було висвячено на священика, але в пошуках постійної парафії йому довелося кілька разів переїжджати, побувавши в с.Забуяння Київського пов. (1831 р.), с. Цвітна (1831-32) та с.Подорожнє (1832-36) на Чигиринщині. У Подорожньому народились ще двоє дітей: Марія (1835-37) та Іван (1836-65). Нарешті 3 жовтня 1836 р. о.Федір одержав парафію в с.Лісники під Києвом "для заслуживання от тамошних прихожан доверия".

У родині Грушевських вважалося, що до Лісників він потрапив завдяки протекції Кирила Кириловича Ботвиновського - брата Марії Кирилівни, який "зробив кар'єру, ставши впливовою людиною при митрополиті". Передбачалося, що з часом він зможе Федора Васильовича "перевести на щось краще", а той, за оцінкою М.Грушевського, "людина характеру легкого, веселого, байдужого до справ житейських, майстер поспівать, і побалакать, і поострословить, притім характеру доволі самостійного, "не зміг задержати ласки впливового швагра", а тому "так і заглох на убогій парафії в Лісниках".

Втім, маємо зауважити, що насправді це було дуже мальовниче, оточене зеленими пагорбами село з багатою історією, що починалась чи не з кін. ХІ ст., коли поруч виник відомий Гнилецький монастир. У ХVІІ ст. Лісники вважалися містом і належали князям Корецьким, котрі збудували на горі (вона досі зветься Замковою) над Лісниками свій замок. 1670 р. гетьман Петро Дорошенко віддав "бувше містечко Лісники" Києво-Видубицькому монастиреві, а 1786 р. лісниківці стали державними селянами. Про вигляд села півтора століття тому маємо уявлення з малюнка Де ла Фліза - старшою лікаря по відомству Державних маєтностей Київської губернії. Об'їжджаючи села Київщини, він робив замальовки, описував життя і побут селян. У Лісниках він мав бути, принаймні, 1848 р., коли несподіваний одночасний спалах віспи та холери забрав там 67 життів. Тож лікар Де ла Фліз і священик Федір Грушевський мали бути особисто знайомими. Мабуть, і о. Федора мав на увазі Де ла Фліз, коли писав про вплив священиків "на моральність селян, як і на поліпшення їх побуту", оскільки "ніхто не зв'язаний тісніше з селянами, ніж священик". Про те, що Федір Васильович служив не лише Богові, але й людям, свідчить хоча б відкрита в 1840-х рр. школа, де змогли вчитися діти лісниківських селян.

На той час відбулися зміни і в його власній сім'ї, де народився син Гнат (1839 - поч. ХХ ст.), а згодом - їх остання дитина, яку знову назвали Марією (1842 - поч. ХХ ст.) в пам'ять про раніше померлу доньку Марію. Але виростити всіх дітей Федір Васильович уже не встиг, бо 2 вересня 1851 р. у віці бл. 60 років він

несподівано помер і був похований "на погосте церковном" поруч з Преображенською церквою. Численна сім'я Грушевських на той час уже почала роз'їжджатись, і останньою в 1858 р. залишила Лісники вдова - Марія Кирилівна, яку забрав до себе її син Сергій.

Проте могила о. Федора не була забута. Свідченням тому стала поява на ній вишуканого надгробка з чорного лабрадориту. Безперечно, про це потурбувався Сергій Федорович, котрий увійшов до історії як організатор народної освіти на Північному Кавказі і, ставши заможною людиною, періодично з сім'єю відвідував Київщину. То ж і Михайло Грушевський мав бувати в Лісниках біля могили діда. Комплекс, що включав попівську садибу, школу, церкву (1859 р. на місці старої була збудована нова церква) і розташовані поруч могили, зник за радянської влади. Зачинена під час колективізації, церква була зруйнована в ході боїв за Київ 1941 р. Натомість поруч з'явилася солдатська братська могила з пам'ятником. Поступово позникали плити зі священничих могил, а надгробок о. Федора, як найкращий, опинився з табличкою "Ніхто не забутий, ніщо не забуто" на іншій братській могилі - в сусідньому с.Круглик. На жаль, "не забули" й збити напис "Феодоръ Грушевскій", та все ж він прочитується. У наш час було б справедливо вшанувати пам'ять загиблих воїнів у Круглику новим пам'ятником, а надгробок Федора Грушевського - відреставрувати і знову встановити на його відновлену могилу. Таке ж рішення визріває в Лісниках, і повернути спільними зусиллями цю втрачену пам'ять - справа нашої честі.

М.Кучеренко,
ст. науковець відділу
"Історико-меморіальний
музей М.Грушевського"

ІВАН ЩІТКІВСЬКИЙ -
український громадський діяч,
історик Києва

У радянські часи ім'я І.Щітківського після 1930 р. не згадувалось. Немає його навіть у двотомному Шевченківському словнику, виданому у 70-х рр., хоча саме до увічнення пам'яті Т.Шевченка гласний міської думи І.Щітківський доклав чимало зусиль.

Не точно подано й роки життя І.Щітківського в 10-у томі Енциклопедії українознавства (під ред. В.Кубійовича) виданому 1984 р. в Парижі-Нью-Йорку.

Наразі стало можливим розшукати в архівах і оприлюднити основні відомості про І.Щітківського.

Іван Іванович Щітківський народився 1866 р. в родині священика, закінчив Київську духовну семінарію 1887 р. До 1917 р. - діловод Управління державного майна в Києві, гласний міської думи, член кількох думських комісій.

Близько 1893 р. одружився з Ганною Миколаївною Лужинською (1863-1934), у першому шлюбі - за Д.В.Караваєвим (1863-1892), сином професора медицини університету св. Володимира В.О.Караваєва - відомого київського хірурга і офтальмолога. Її прапрабабуся - знаменита київська Артемиха - власниця кам'яниці на Подолі XVIII ст., а прадід - міський архітектор А.І.Меленський.

Подружжя Щітківських мешкало у власному будинку на Гоголівській, 41, а від 1907 р. - в особняку по вул. Полтавській, 4, спорудженому за проектом відомого українського архітектора-художника В.Г.Кричевського вперше в Києві в українському стилі. Замовив цей особняк І.І.Щітківський, який вже тоді був відомим у Києві діячем національної культури. На жаль, особняк не зберігся.

У 1908-1914 рр. І.Щітківський як гласний міської думи і свідомий українець очолював Комітет по спорудженню пам'ятника Т.Г.Шевченкові в Києві.

У роки Української революції 1917-1920 рр. І.Щітківський виступав як активний поборник української культури. З встановленням радянської влади, у 1924-1930 рр. І.Щітківський - науковець Історичної секції ВУАН, очолюваної академіком М.С.Грушевським, секретар Комісії районного дослідження Києва і Правобережжя, автор наукових публікацій з історії Києва: "Пам'ятник Т.Шевченкові у Києві" (1921), "Пам'ятник Т.Шевченкові у Києві та київська адміністрація" (1926), "Історичний путь у Києві" (1926), "Сторінки з історії будування пам'ятника Т.Шевченка у Києві", "Невідомий архітектурний твір акад. О.В.Беретті в Києві", "До історії забудування Києва на початку XIX ст.", "До історії першого театрального будинку в Києві" (всі 1930 р.). Влітку 1930 р. І.І.Щітківський був звільнений з роботи в Історичній секції ВУАН як

такий, що не пройшов чистки апарату “за відсутністю потрібної наукової кваліфікації”.

Вийшовши на пенсію, І.Щітківський продовжував мешкати там само, по вул. Пушкінській, 7, кв. 8 - в будинку кооперативу “Науковий робітник”, спорудженому в українському стилі архітектором Д.Дяченком.

У 1940 р., коли вже рік стояв у Києві пам’ятник Т.Шевченку, старий І.Щітківський передав до Рукописного відділу Наукової бібліотеки Академій наук України всі свої матеріали, що збереглися від часів його активної діяльності в міській думі як голови відповідного Комітету.

Коли в окупованому німецьким Вермахтом Києві 24 вересня 1941 р. почав горіти Хрещатик і сусідні квартали, підміновані й підпалені радянськими саперами, постраждав і будинок по Пушкінській, 7. І.Щітківський переїхав на вул. Гоголівську, 34-а, кв. 134 (тепер це вул. Ю.Коцюбинського, 14), де прожив, страшенно бідуючи, лише дев’ять місяців. 26 червня 1942 р. його поховали на Новому Байковому кладовищі, на ділянці №43, поруч дружини.

До фондів Музею історії м.Києва надійшли унікальні родинні світлини І.І.Щітківського та Г.М.Щітківської, її особисті речі (власноруч вишивані серветки).

Це повідомлення є першою, науково обґрунтованою довідкою про українського громадського діяча, історика Києва Івана Івановича Щітківського.

Д.Малаков,
заступник директора
з наукової роботи

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА (коротко)

- ЦДІА України, ф.712, оп.4, спр. 154, арк. 5
- ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 9, од.зб.1459, арк.5
- ДАКО, ф.2412/0085/, оп.2, спр.80, арк.10 зв.
- ІР НБУВ, ф.1, од.зб. 12788
- ІР НБУВ, ф.Х, од.зб.4197
- Енциклопедія українознавства. Словникова частина. т.10. Париж-Нью-Йорк, 1984. - С.3920
- Павловський В. Василь Григорович Кричевський. Життя і творчість. - Нью-Йорк, 1974. - С.30, 91, 96
- Щербина В.І. Нові студії з історії Києва. - К., 1926. - С.112-114

КИЇВСЬКІ АДРЕСИ ОУН В ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

Ще до початку Другої світової війни ОУН, засадничою метою якої було відновлення Самостійної Соборної Української Держави, готувалася до поширення широкої відкритої діяльності на території всієї України. Для того було вироблено стратегічні плани, тактичною складовою яких було ставити німців перед доконаними фактами.

З початком німецько-радянської війни слідом за фронтом, що котився на Схід, почали свій рух похідні групи ОУН. Вони просувалися трьома маршрутами: перший - Житомир-Київ-Харків, другий пролягав через Волинь і Полісся, третій -Проскурів (Хмельницький)-Вінниця-Дніпропетровськ-Донбас.

Головна увага похідних груп ОУН була звернена на Київ - історичну столицю України. Сюди мали прибути члени проводу ОУН О.Ольжич, О.Сенник та М.Сціборський для керівництва діяльністю ОУН на Україні. Однак два останніх не дійшли, 30 серпня 1941 року у Житомирі вони загинули від української кулі при не до кінця в'яснених обставинах.

До Києва перша похідна група проникла ще в десятих числах вересня, коли у місті ще були радянські війська. В наступні дні в складі іншої групи прибули О.Ольжич, І.Рогач, О.Теліга, М.Теліга, О.Штуль. Першим завданням було нав'язати контакт з українським громадянством і швидко стати до організації адміністративної, культурної та інших сторін життя. Неофіційним центром ОУН у Києві стало приміщення в будинку №45 по вулиці Володимирській, через яке пройшли майже усі прибуваючі члени Організації. На хвилі національного піднесення до ОУН вступили сотні киян, тисячі належали до прихильників.

20 вересня 1941 року у приміщенні школи по вулиці Покровській, 6 відбулися установчі збори Міської управи, головою якої обрано професора О.Оглоблина, а його заступником члена ОУН В.Багазія, що наприкінці 1941 року був обраний Головою Міської управи. Утворені адміністративні органи міста та його районів склалися переважно з національно свідомих українців, хоча знайшлися там провокатори, русофіли та окремі члени комуністичного підпілля.

Одночасно з розбудовою адміністративного апарату Києва розпочато заплановану акцію по створенню національного передпарламенту - Української Національної Ради (УНРада). Підготовчі наради, що проводив О.Ольжич, відбувалися у тому ж приміщенні, де проходили установчі збори Міської управи (вул.Покровська, 6). Одночасно ж відбувалися збори громадськості, на яких О.Ольжич та інші члени ОУН виступали і вичерпно інформували про завдання ОУН, про німецьку політику щодо України, від якої не варто чекати чогось доброго, про необхідність

створення представницького загальнонаціонального органу у формі УНРади.

5 жовтня відбулися установчі збори УНРади, на яких були присутні близько 200 учасників. Первісно передбачалося обрати головою УНРади академіка А.Кримського, однак його не вдалося знайти (був заарештований НКВД і вивезений на Схід, де й загинув), тому на цю посаду запропановано і обрано професора, ректора Політехнічного інституту М.Величківського. За своєю структурою та платформою УНРада нагадувала Центральну Раду часів УНР. До складу УНРади входили представники різних партій і політичних середовищ та громадських організацій, серед яких і члени ОУН. На жаль, точного числа і списку членів УНРади не збереглося. "Географічно" УНРада була представлена широко - від Карпат до Дону. 3 грудня 1941 року при УНРаді мав постати виконавчий орган - Генеральний Секретаріат.

Особливого значення надавалося пресі. Ще у вересні у Житомирі відновлено друкування газети "Українське слово", яке у 1933-40 рр. виходило у Парижі, і було заборонене німецькими окупантами. З другої половини вересня "УС" виходить як щоденна газета у Києві. Первісно редакція містилася за адресою: вулиця Б.Хмельницького, 19, а довгий час - Воровського, 24. Головним редактором був І.Рогач. Над створенням газети працювали О.Теліга, І.Ірлявський, Я.Іршан, П.Олійник, М.Ситник. Наклад "УС" коливався від 20 до 50 тисяч, далі збільшення накладу гальмувалося браком можливостей. Зміст газети був суто українським, хоча редакція мусила містити офіційні німецькі інформації. До газети виходили додатки: спочатку "Література і мистецтво" (редактор М.Ситник), а потім - "Літаври" (редактор О.Теліга). Нелегально в друкарні "УС" друкувалися листівки ОУН, окремі випуски газет, серед яких "Голос Донбасу", "Вісті для українських хліборобів", "Наш шлях" - для розповсюдження їх похідними групами.

На основі редакції "УС" планувалося утворити українське видавництво, розроблялися плани видань, було підготовлено до друку "Українську абетку", історичні оповідання М.Аркаса...

В той же час відбувається структурне оформлення мистецького життя. За ініціативою О.Теліги твориться спілка письменників (вулиця Десятинна, 9), спілка композиторів, мистців-образотворців, театральних діячів тощо.

З заміною військової німецької адміністрації на окупаційну цивільну та появу гестапо, що розташувалося у будинку НКВД по вулиці Володимирська, 33, почалося нищення українського самостійницького руху, і в першу чергу членів ОУН. Жертвами гестапо стала редакція "УС" на чолі з редактором І.Рогачем; газету було закрито, а натомість почало виходити пронімецьке "Нове

українське слово". Після допитів і катувань усі члени редакції були розстріляні, їх тела поховані у безіменних могилах Бабиного Яру. На початку 1942 року Києвом прокотилася нова хвиля арештів. Серед заарештованих опинилася О.Теліга та інші члени ОУН. Перейшовши гестапівські тортури, вони також зникли у Бабиному Яру.

На весні 1942 року легалізовані кадри ОУН у Києві понесли відчутні втрати, а ті, що вціліли, перейшли у глибоке підпілля або влилися в ряди військових націоналістичних формувань.

О.Кучерук,
директор Бібліотеки
ім. О.Ольжича

ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ ЕКСПОЗИЦІЇ ПЕРІОДУ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

Однією з проблем відділу новітньої доби музею було і поки ще є створення повноцінної експозиції даного періоду.

Відсутність такої експозиції зумовлена об'єктивними причинами, оскільки історія України, починаючи з 1917 року, вимагала серйозного переосмислення, додаткових досліджень, а в зв'язку з цим і нового вирішення експозиції, як у науковому, так і в концептуальному плані.

Певні напрацювання у цьому напрямку й відповідне комплектування експонатів за деякими темами новітньої доби вже вилились у створення тематичних виставок-експозицій. Це були перші спроби об'єктивно висвітлити деякі "білі плями" історії, спробувати себе у відображенні тих чи інших проблем, які ніколи раніше не порушувалися і в експозиції представлені не були. Це такі виставки, як "Хотіла б згадати я всі імена...", "Чорнобиль. Факти і документи", "Незабутня осінь 1943", "Київ 1941-1943 рр."

Нарешті, значна робота була проведена по створенню великої і досить складної виставки, присвяченої 80-річчю українського парламентаризму, на якій, хоча і у відповідному аспекті, але все ж таки був відображений весь період новітньої доби.

Свого часу була розпочата робота по створенню ще однієї проблемної виставки - "На порозі нової України", у зв'язку з чим була розроблена її концепція. Головною метою експозиції було відображення двох історичних віх - української революції 1917-1920 рр. і утвердження незалежності України в 1991 р.

На виставці передбачалося не тільки історично відобразити важливі події початку і кінця ХХ ст., але й провести певні паралелі, проаналізувати і співставити минуле та сучасне, знайти спільне й відмінне в цих віддалених одна від одної епохах, які при всіх своїх відмінностях, все-таки дуже споріднені між собою.

Не випадково була задумана і назва експозиції, яку запозичили з видання праць М.Грушевського "На порозі нової України". Як і в 1917-1920 рр., так і тепер ми тільки стояли і ще стоїмо на порозі тієї України, яку доведеться збудувати.

На жаль, цей проект не був реалізований, проте робота над ним (як і над іншими виставками) не була даремною і стала хорошою базою для створення більш всеохоплюючої стаціонарної експозиції.

Зараз ми стоїмо на порозі нового тисячоліття. Відходить у минуле бурхливе ХХ ст. з його стрімкими подіями, трагедіями, складними людськими долями. І сьогодні не завадило б підвести певний підсумок, дати оцінку пройденому, згадати все те, що вже стало історією, визначити дійсно епохальні події, що впливали на розвиток суспільства.

Історія України ХХ ст. - складна і суперечлива. Це історія трагедій і тріумфів одночасно, поразок і перемог, руйнацій і творення, самоутвердження і віри в майбутнє. Невіддільною від історії України є історія Києва. Протягом ХХ ст. він був свідком багатьох політичних катаклізмів, учасником основних подій, що розгорталися в Україні, її економічним, культурним, науковим центром. Таким чином, побудова експозиції 100-літньої історії нашого міста вже стала необхідністю, вимогою часу. У зв'язку з цим була задумана і запланована виставка-експозиція "ХХ ст.: Київ, події, люди". На наш погляд, її назва досить вдала, бо дає змогу відобразити історію Києва у трьох взаємодоповнюючих площинах.

По-перше, це - зовнішній вигляд міста, побут, традиції, динаміка їх змін;

по-друге, це - всі важливі події, що відбувалися у Києві, як історичного, так повсякденного характеру, і так чи інакше впливали на його життя та розвиток;

по-третє, це - самі кияни, що в різні часи творили історію міста, вкарбовували свої імена в його літопис.

Експозицію передбачається подати як хроніко-документальну, у вигляді репортажу ХХ століття.

Структурно вона буде складатися з чотирьох великих розділів, окреслених певними історичними рамками, в межах яких відбувалися кардинальні зміни в житті міста, зміни його статусу, в залежності від політичного устрою України в цілому.

Кожен розділ буде мати свою специфіку експозиційного відображення і поділений на відповідні теми.

Розділ I. Київ поч. ХХ ст.: напередодні історичних потрясінь (1900-1917).

Розділ II. У вирі подій української національної революції (1917-1921).

Розділ III. Київ в епоху СРСР та соціалістичних експериментів (1922-1991).

Розділ IV. Столиця української незалежної держави (1991-2000).

Т.Ралдугіна,
зав.відділом
"Київ у період новітньої історії"

ОТЕЦ - ПРОФЕССОР
АФАНАСИЙ ИВАНОВИЧ БУЛГАКОВ. ОТ А.Б. ... ДО Z
(По старым и "новым" документам). (Тезисы)

В этом, 1999 году, исполнилось 140 лет со дня рождения отца Михаила Булгакова, профессора Киевской Духовной Академии, "духовного писателя" - так называют его энциклопедии.

10 лет назад был создан музей М.Булгакова - в доме, где прошли последние полгода жизни А.И.Булгакова.

"Постараемся на миг острым пронизательным, не научным, а просто человеческим взглядом увидеть нашего Мастера в окружающем его мире - с его манерой поведения, общения, отношения к другим - на тогдашнем фоне, где он выглядит немного как таинственный незнакомец, впервые замеченный Берлиозом и Бездомным" - предложил Анджей Дравич в статье "Михаил Булгаков как классик литературы XX века". Почти таким же "незнакомцем" является нам Отец, Афанасий Иванович Булгаков.

"Зарифмованы" начала и концы: Афанасий был первенцем в семье, как и Михаил, обоих крестили их бабушки, оба скончались от одной болезни, почти в том же возрасте, в марте... Оба ни разу не были за границей..., знали иностранные языки...

В работе, ставшей основой для сообщения/доклада, использованы известные и впервые прочитанные документы на основе киевских и зарубежных архивов.

Т.Рогозовская,
ведущий научный сотрудник
Литературно-мемориального
музея М.Булгакова

“О МАЛЕНЬКОМ ЧЕЛОВЕКЕ В БУЛГАКОВСКОМ МИРЕ”. (ЛАРИОН СУРЖАНСКИЙ И НИКОЛАЙ СУДЗИЛОВСКИЙ)

Размышляя о творчестве М.Булгакова как явлении, далеко от монотонного благоразумия нашей жизни, учитывая многомерность его художественного мира в пространстве и времени, не забудем сказать о сложности постижения этого мира, затрудненности читательского восприятия булгаковских романов, фантасмагорично-трагедийно-философских, всегда освещенных изнутри светом истины и потому особенно возбуждающих наш интерес, надолго овладевающих нашим сознанием. Произведения Булгакова читаем и перечитываем, задумываемся над сюжетными ходами и часто мучительно пытаемся разгадать таинственную символику литературных персонажей.

При первом чтении стремимся быстро понять цепь логических пересечений, приблизиться к смысловой развязке. Это так называемый логический уровень прочтения. Но в процессе осознания романного мира следует выделить еще один - биографический уровень читательского восприятия. Ведь автобиографическая стихия, всегда разветвленно присутствующая в воображаемом, почти физически осязаемом булгаковском действии, придающая ему характер лирической проникновенности, психологической наполненности, - тот жизненный материал, на котором строится фабульное повествование.

С реальной булгаковской жизнью наиболее точно соотносим турбинский вариант мира “Белой гвардии”. В многоликости турбинского дружеского окружения обнаруживаем аналогию с кругом “старинных и нежных” булгаковских приятелей. А в образе Лариона Ларионовича Суржанского, сверх меры деликатного и воспитательного героя, узнаем его реального двойника Судзиловского Николая Николаевича, дальнего булгаковского родственника и приятеля.

Сравнивая эти две фигуры, их личностные характеристики, попытаемся проникнуть в алгоритм мысли писателя, обобщая, утвердительно, без домысла и субъективной фантазии назовем единственного конкретного человека, общение с которым стало плодотворным для развития творческих идей писателя. Основные перипетии жизни Николая Судзиловского известны нам из воспоминаний очевидца-свидетеля, близкого родственника Л.Карума. Мы вправе сказать, что и его, Н.Судзиловского, М.Булгаков угадал, почувствовал хирургически - точным взглядом и создал еще один тип маленького человека, очень нужного и любимого в замкнутом, малочисленном, но уютном мире - пространстве “за кремовыми шторами”.

Анализируя систему булгаковских образов и сопоставляя с реальным кругом общения писателя, сделаем вывод: основным условием принятия персонажей в его мир избранных, в Дом как символ “человеческого покоя и очага” было их умение держать слово, жить по законам чести в традиционном его понимании, жить, следуя

вечным принципам добра, истины и справедливости. Общение с такими людьми, а в их число входил и Судзиловский - Суржанский, было легким и приятным, доставляло Булгаковым нравственное удовлетворение. Это мир спасающий, защищающий от официальной враждебности, целенаправленной методичной травли прислужников новой идеологии в наказание за право на свободу, творческую индивидуальность. И этот мир вечен, ибо память о нем легендой "Белой гвардии" вошла в нашу жизнь.

С.Ноженко,
ведущий научный сотрудник
Литературно-мемориального
музея М.Булгакова

“Художественный стиль работает не словами, а моментами мира, ценностями мира и жизни”. (М.Бахтин).

Какими же моментами мира, ценностями работал М.Булгаков? И насколько возможна, какова степень допуска современного читателя, исследователя к творчеству М.Булгакова, каков уровень проникновения в духовный мир писателя? Насколько само понятие духовного мира адекватно понятию этого явления людьми XIX - нач. XX в.? В какой степени история изучения русской литературы совпадает в своих аксиологических координатах с аксиологией изучаемого объекта? И дает ли сегодняшнее сознательное или бессознательное дистанцирование от той системы ценностей, которая легла в основу русской литературы, проникновение не в ширь, а вглубь художественного текста?

Тексты Священного писания будут усвоены сознанием людей предыдущих веков настолько, что они уже работают на подсознательном уровне. Вся русская литература пронизана бродячими сюжетами, мотивами, переходящими на уровень архетипов: Адам и Ева, Блудный сын, Каин, Иуда, Агасфер. Не выпадает из этого ряда и Булгаков, которому от природы будет присуще мистическое предощущение потустороннего мира. И его жизнь в Городе, атмосфера семьи, ее корни, ближайшее окружение тех людей, для которых библейские тексты и будут составлять источник высшей духовной ориентации - все это будет иметь провиденциальное значение для будущего автора “Мастер и Маргарита”.

В предполагаемой работе об аксиологии М.Булгакова принципиально значима сама постановка вопроса, ответ на который может быть и не дан, в связи с процессом трансформации аксиологической шкалы и изменением понятия норм в современном обществе.

Л.Губианури,
старший сотрудник
Литературно-мемориального
музея М.Булгакова

АЛЬФРЕД де ВИНЬИ,
БИБЛИОТЕКА гр. ЛАВАЛЕЙ и КНИЖНАЯ КОЛЛЕКЦИЯ
КИЕВСКОГО МУЗЕЯ А.С.ПУШКИНА

В собрании Киевского музея А.С.Пушкина обращают на себя внимание две книги с почти аналогичными обозначениями: на переднем форзаце - ярлык с гербом под графской короной, на титуле - овальный чернильный штамп с текстом: "Z księgozbiogu Hr.Kossakowskich * WARSZAWA".

Первая из них интересна и сама по себе: Г-н. Миель. Опыт об изящных искусствах. (Essai sur les beaux-arts). Париж. Дидо. 1817. В полукожаном переплете эпохи с золотым тиснением по корешку. (Передана из Научной б-ки Литвы. КП N: 288; Инв. КН - 188). Издание это содержит описание выставки парижского Салона 1817 г. и достаточно известно в искусствоведческих кругах (1), как и его автор - Эдм Франсуа Антуан Мари Миель (1775-1842). Книга включает 35 очерковых гравированных иллюстраций на вклейках, изображающих наиболее значительные живописные и скульптурные экспонаты Салона, а также ноты фрагмента из оперы К.В.Глюка "Ифигения в Тавриде".

Вторая книга - М-м Жанлис. История Генриха Великого. (Histoire de Henri le Grand). Т.2. Париж. 1815. (В полукожаном переплете эпохи с золотым тиснением по корешку. КП N:320, инв. КН - 220. Из того же источника.) - одно из многочисленных изданий романов графини Стефани Фелиситэ Дюкре де Сент-Обен Жанлис (1746-1830), популярной в начале XIX в. и забытой ныне нравоучительной писательницы.

На титуле последней книги есть еще и надпись: "Biblioteki Hr.Laval'ow", которая лишний раз подтверждает естественно возникающее предположение, что книги эти от гр. И.С.Лавалей попали к гр. Корвин-Коссаковским. Тем более, что экслибрис Лавалей хорошо известен специалистам и давно опубликован.(2)

Граф Иван Степанович Лаваль (1761-1846), французский эмигрант на русской службе, тайный советник и камергер, не мог похвастаться древностью происхождения, но был женат на весьма богатой наследнице - Александре Григорьевне Козицкой (1772-1850), дочери секретаря Екатерины II, переводившего на латинский язык знаменитый "Наказ Ея Императорского Величества Екатерины Второй... о сочинении проекта нового уложения". (СПб. 1770. В КМП - КП-1636), что и указано в титуле издания. Вся семья Лавалей - отец, мать, сын и четыре дочери - были хорошими знакомыми А.С.Пушкина, который в 1819г. читал в их салоне на Английской наб. оду "Вольность", а в 1828 - "Бориса Годунова".(3)

Из четверых дочерей И.С. и А.Г.Лавалей вторая по возрасту, Екатерина стала живой легендой после того, как первой последовала в добровольное изгнание вслед за мужем-декабристом С.П.Трубецким. Но нас в данном случае больше интересует ее

старшая сестра - Александра Ивановна (1811-1886), в 1829г. вышедшая замуж за графа Станислава Осиповича Корвин-Коссаковского (1795-1872), впоследствии - сенатора, председателя Герольдии Царства Польского и т.д.(4) Именно благодаря ей книги, о которых идет речь, попали в Варшаву, а потом и в Вильнюс. Но в литературном отношении, кроме знакомства с Пушкиным (кстати, весьма прохладно относившимся к этой чете), а также Вяземским, Одоевским и др., фигура А.И.Коссаковской примечательна еще одним обстоятельством ее биографии.

В 1847г. французский писатель-романтик граф Альфред де Виньи (1797-1863) сочинил поэму, посвященную русской женщине-декабристке. Вот, что сообщают по этому поводу комментаторы его сочинений: "4 февраля 1847г. на балу у князя Адама Чарторыского Виньи слышал рассказ польки Ванды Козаковской о трагической судьбе княгини Трубецкой, последовавшей за мужем в Сибирь. Козаковская послужила прообразом "знатной русской дамы", героини поэмы "Ванда", законченной 5 ноября 1847 г. Через 10 лет, 21 октября 1857 г., Виньи читал поэму Козаковской, а после этой встречи написал добавление к поэме под названием "10 лет спустя", состоящее из двух записок, которые Ванда якобы написала поэту."(5) Думаю, в свете выше сказанного всем уже понятно, кто такая полька Ванда Козаковская, тем более еще и "знатная русская дама". "Записки" "Ванды" к де Виньи действительно неизвестны, но зато письма писателя к А.И.Коссаковской, свидетельствующие о том, что и ее "записки" - не просто поэтическая фантазия, обнаружены около четверти века тому назад в той же Вильнюсской библиотеке. Об этом сообщалось в статье очередного тома ежегодника "Памятники культуры. Новые открытия. 1977".(6)

Вот вам яркий пример того, как избыточная информация перестает восприниматься общим культурным процессом, а сам процесс растекается на отдельные ручейки, мельчает и грозит вот-вот высохнуть. Реальное разрушение культурного пространства происходит не тогда, когда вы заявляете обществу: "Сапоги выше Шекспира!", а оно отвечает: "Да как же так! Да что же такое? Что, а для вас Аполлон Бельведерский разве не выше печного горшка?!". Хуже, когда вы скажете: "Сапоги выше Шекспира!" и услышите в ответ: "А что такое Шекспир?". Мои студенты уже готовятся к семинарам по "Детской энциклопедии". И правильно делают: для того, чтобы читать Лотмана и Бахтина, нужно сначала изучить "Букварь".

В своей статье "О Мильтоне и Шатобриановом переводе "Потерянного рая" Пушкин весьма иронично оценивает музу А. де Виньи.(7) Вероятно, это связано с тем, что из написанного де Виньи ему тогда был известен только "Сен-Мар", роман, действительно, не слишком выразительный (в КМП есть первое парижское издание 1827г.). Возможно, Пушкин по-иному оценил бы французского собрата, прочти он его другие произведения, хотя бы "Неволя и

величие солдата" (в КМП - Военные повести. Т.1. Брюссель. 1834. КП-2001) или "Стелло" (в КМП - Стелло или Голубые дьяволы. Париж. 1833. Экземпляр из Румянцевского музея, 6-ка Мусина-Пушкина). Мои предположения не голословны: их косвенно подтверждают слова В.К.Кюхельбекера из письма Пушкину от 3 августа 1836 г.: "...Нико, Бальзака, Альфреда де Виньи знаю только по отрывкам из русских журналов. Une Histoire de la Terreurg, по моему мнению, рассказ превосходный."(8) Речь идет как раз о 20-й главе т.н. "доскутного (т.е. - составленного из разных новел, объединяемых общим, "обрамляющим" сюжетом) романа "Стелло", имеющей название "История времен террора". Предлагаю отрывок из последнего, в надежде, что он не может оставить равнодушным и нашего современника: "В самом деле, революция - штука, весьма удобная для посредственности. Время, когда рев заглушает ясный голос разума, рост ценится больше величия характера, болтовня с уличной гомбы затмевает красноречие с трибуны, а брань бульварных листов на миг заставляет забыть непреходящую мудрость книг; когда публичный скандал разом приносит известность и славу, пусть даже маленькую; когда столетние честолюбцы дурачат безусых школяров, притворяясь будто прислушиваются к их поучениям, а мальчишки встают на цыпочки и читают наставления мужам; когда великие имена без разбора запикиваются в мусорный мешок популярности и рука памфлетиста, встряхнув его, вытаскивает их наугад, как выигрышные номера в лотерее; когда старинные родовые пороки становятся чем-то вроде отличий и многие признанные таланты хвастаются ими, как драгоценным наследством; когда брызги крови на лбу венчают его ореолом, - это, честное слово, недурное времечко!"(9)

Что же до книг, с которых начинался наш разговор, то, может быть, в том и заключается смысл музейной работы, чтобы иной раз остановиться и подумать, что, возможно, вот эту книгу когда-то перелистывал в гостиную своих варшавских знакомых поэт-академик граф Альфред де Виньи? А этой касалась в родительском доме на Английской набережной детская рука будущей добровольной изгнанницы, как, быть может, касалась она и случайно попавшей к нам неизвестно откуда медной печати с обломанной лазуритовой ручкой и гербом князей Трубецких (Киевский музей А.С.Пушкина, КП-1294)?

С.Мамаев,
ведущий научный сотрудник
Киевского музея О.Пушкина

Литература:

1. В.С.Турчин. Из истории западно-европейской художественной критики XVIII-XIX веков. М. МГУ. 1987. С.52.
2. См. напр. Книжные знаки современников Пушкина. Каталог выставки. Сост. Я.И.Бердичевский. Киев. 1987. Сс. 27, 30.
3. Л.А.Черейский. Пушкин и его окружение. Изд. 2. Л. Наука. 1988. С.226.
4. Там же. С.208.
5. Альфред де Виньи. Избранное. М. Искусство. 1987. Прим. Э.В.Венгеровой и М.В.Добродеевой. С.591.
6. В.Б.Бикулич, А.Д.Никольский. Письма А. де Виньи в Вильнюсском собрании. // Памятники культуры. Новые открытия. 1977. М. Наука. 1977. С.107. На самом деле писатель познакомился с А.И.Коссаковской в Париже в 1845. 17 марта 1849 он совершенно определенно пишет ей: "Ванда - это вы" (С.136). Некоторая доля домысла в поэме объяснялась нежеланием повредить своей корреспондентке, как и то, что опубликована поэма была лишь после смерти де Виньи, в 1864г.
7. А.С.Пушкин. ПСС в 10-ти тт. Т. 7. М. АН СССР. 1958. Сс. 488 и далее.
8. Цит по: А.С.Пушкин. ПСС в 16 тт. М. АН СССР. 1937-1949. Т. 16, с.147.
9. Альфред де Виньи. *Op. cit.* Сс. 336-337.

АВСТРАЛІЯНА У КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

29 травня 1999 р. відкрився Музей культурної спадщини, експозиція якого присвячена відомим діячам української діаспори. Чудовий, відроджений до життя будинок по вулиці Московській, 40-б став родинною оселею для їх мистецької спадщини.

Проведено значну роботу по збору та комплектації фондів музею різноманітними матеріалами.

Близько 3000 експонатів Музею культурної спадщини розповідають про життєвий шлях і творчий доробок українських мистців, письменників, поетів, науковців, що проживають поза межами Батьківщини.

Робота по формуванню, збагаченню фондів продовжується.

Серед нових надходжень до художньої колекції музею вигідно та яскраво вирізняються полотна австралійських мистців українського походження Т.Мессака та В.Савчака. Далекі австралійські краєвиди, портрети, пейзажі розкривають перед глядачем світогляд та глибину сприйняття природної краси мистцями-українцями. Кожен з цих мистців прожив досить цікаве та насичене подіями життя, кожен проторував свій складний шлях у мистецтві, досяг певної творчої гармонії.

Найважливішим аспектом викладення даної теми є те, що саме III хвиля (кін. 40-х - поч. 50-х рр.) еміграції з України - а це майже 30 тисяч наших з вами земляків, які прибули саме на Австралійський континент, - внесла багато позитивного не тільки в економічний, а, головне, в культурний розвиток цієї країни.

Саме приїзд українських мистців до Австралії підняв на більш високий художній щабель рівень національного образотворчого мистецтва. Їхня творчість, їхня мистецька праця згодом стали тим джерелом, яке збагатило культурну скарбницю країни і сьогодні має послідовників і спадкоємців у роботах їх учнів.

Австралійська колекція творів, що почала формуватися в музеї, важлива для нас тим, що знайомить з творчістю австралійських художників, вводить їх роботи в мистецьке надбання України, відкриваючи маловідому сторінку історії національного мистецтва, яка ще потребує ґрунтовного дослідження.

Велику допомогу у формуванні цієї колекції нам надав п.Михайло Гоян - відомий український громадський діяч з Австралії, що саме там гідно репрезентує Музей історії Києва та головною метою своєї діяльності бачить передачу в Україну мистецького спадку українських культурних діячів, які мешкають на далекому континенті.

Маляр Тимофій Мессак (Т.Місяць) народився 19 лютого 1915 р. в містечку Семенівка на Чернігівщині. Після загибелі у 1919 р. батька, перебував у сиротинцю, знав нестатки. Затим пройшли роки навчання на Макіївському робітфаці, в Одесі (1932-37 рр.) - у

мистецько-малярській школі у професора Ю.Р.Бершадського. Освіту продовжував у Москві - у Художньому інституті ім. Сурікова, де його вчителями були відомі художники А.Лентулов та І.Грабар. У роки II світової війни служив як військовий художник при штабі Білоруського фронту. Саме в ці тяжкі роки набуває вагомого досвіду як портретист.

Після перебування в Німеччині, в переселених таборах, 1948 року прибув у незнану і невідому Австралію, оселився в Аделаїді. Згодом творчість мистця стала відома на континенті. Т.Мессак одним із перших українських художників у 1951 р. стає членом Королівського Мистецького товариства Південної Австралії.

Де кілька років (з 1952 по 1955) його твори (в основному портрети) відбираються для участі у престижному конкурсі за винагороду Арчібальда.

У 1964 р. виграв також престижну нагороду "Ялюмба". За своє творче життя має близько 15 самостійних виставок та визнання свого таланту.

Кредо художника: "Головне в житті - мистецтво. Для мене імпресіонізм - це найвища течія реалізму, і найсправедливіша, бо вдвляється глибоко в життя, в натуру. Тому я імпресіоніст".

Маляр Володимир Савчак родом з Бережан на Тернопільщині. Ази мистецької науки опановував у Львові (1934-35 рр.) та у Вільні (1935-39 рр.). Працював художником-декоратором та викладав рисунок у гімназії в рідних Бережанах.

Емігрував до Німеччини, згодом переїхав до Австралії. Проживав у Мельбурні, Брізбені, з 1970 року мешкає в Костумбі. Майже три роки мешкав у місії св.Терези в Аліс-Спрінгс, де вчив малюванню аборигенів племені Аронта. У ці роки познайомився з єдиним відомим аборигенським мистцем А.Наматжірою. Був одним із перших мистців Австралії, хто започаткував стиль т.зв. "нічного малювання", та розвинув у своїй творчості тему відображення найбільш загадкових та екзотичних краєвидів пустельного центру Австралійського континенту.

У 1972 році на виставці мистців Синіх Гір (штат Новий Південний Велс) отримав високу нагороду "Найкращий місцевий мистець". Художник промандрував по багатьох континентах планети, його виставки мали успіх у містах Австралії, США, Канади, Європи.

Сьогодні ними можуть милуватися мешканці України.

К.Сіроштан,
зав.сектором
Музею культурної спадщини

